

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

AUŠRA PADSKOČIMAITĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS PROGRAMA

**TEISĖS Į GYVYBĘ REGLAMENTAVIMAS SKIRTINGOSE ŽMOGAUS TEISIŲ
APSAUGOS SISTEMOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
lekt. Dalia Vitkauskaitė

Konsultantas –
doc. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2007

TURINYS

IVADAS	3
1. TEISĖS Į GYVYBĘ POŽYMIAI IR PROBLEMATIKA	7
1.1. Teisė į gyvybę kaip absoliuti teisė.....	7
1.2. Teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykis.....	9
2. TEISĖS Į GYVYBĘ REGLAMENTAVIMAS SKIRTINGOSE ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS SISTEMOSE	10
2.1. Teisė į gyvybę reglamentavimas universalioje žmogaus teisių apsaugos sistemoje	11
2.1.1. Teisės į gyvybę reglamentavimas 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje.....	11
2.1.2. Teisės į gyvybę reglamentavimas 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte	13
2.2. Teisės į gyvybę reglamentavimas Europos žmogaus teisių apsaugos sistemoje.....	22
2.3. Teisės į gyvybę reglamentavimas Inter – Amerikos žmogaus teisių apsaugos sistemoje.....	31
3. MIRTIES BAUSMĖS REGLAMENTAVIMAS SKIRTINGŲ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS SISTEMŲ VALSTYBĖSE	36
3.1. Mirties bausmės reglamentavimas Jungtinėse Amerikos Valstijose.....	38
3.2. Teisė į gyvybę ir mirties bausmė Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendime	39
3.3. Teisė į gyvybę ir mirties bausmė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendime....	41
IŠVADOS	44
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	46
SANTRAUKA	52
SUMMARY	53
PRIEDAI	54

ĮVADAS

2006 m. liepos mėnesį Lenkijos prezidento Lecho Kaczynski (*Lech Kaczynski*) viešai pareiškta raginimas sugrąžinti mirties bausmę neliko nepastebėtas. Į jį atsakydama *Amnesty International* teigė, jog „bet kuri visuomenė, kuri vis dar taiko mirties bausmę, nuvertina žmogaus gyvybę.“¹. Europos Sąjungos (toliau ES), kurios vienas iš privalomų narystės reikalavimų yra mirties bausmės panaikinimas, atstovas mirties bausmę pavadino „nesuderinama su europietiškomis vertybėmis“². Tuo tarpu 2006 m. lapkričio 9 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau JAV) buvo įvykdytas 1056 mirties bausmės nuosprendis³. Mirties bausmės klausimas neatskiriamai susijęs su žmogaus teisėmis ir visų pirma su teise į gyvybę.

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje neįmanoma rasti vieningo žmogaus teisių apibrėžimo. Prof. V. Vadapalas žmogaus teises vadina „visuomeninėmis vertybėmis – laisvėmis, imunitetais ir privilegijomis, kurių gali reikalauti žmogus „kaip savo teisės“ kiekvienoje visuomenėje, kurioje jis gyvena“⁴. Kitiems žmogaus teisės reiškia, kad „kiekvienas individas turi tam tikras neatimamas ir teisiškai užtikrintas teises, apsaugančias jį nuo valstybės kišimosi bei vyriausybės piktnaudžiavimo savo valdžia“⁵. 1993 m. vykusios Vienos konferencijos baigiamojoje deklaracijoje teigiama, kad „visos žmogaus teisės yra universalios, nedalomos, tarpusavyje susijusios ir priklausomos. Tarptautinė bendrija privalo su visomis žmogaus teisės elgtis vienodai ir teisingai, tačiau būtina atsižvelgti į nacionalinę ir regionų specifiką bei įvairius istorinius, kultūrinius ir religinius pagrindus“⁶. Žmogau teisių klasifikavimas turi didelę reikšmę sprendžiant valstybių įsipareigojimų apimtį atitinkamos teisės atžvilgiu. Egzistuoja teisės, nuo kurių valstybės gali nukrypti esant nepaprastajai padėčiai, tačiau nuo kitų teisių, kurios yra laikomos esminėmis, nukrypti nėra leidžiama.

¹ Amnesty International. Poland goes backwards: No to the restoration of the death penalty// <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR370022006>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.

² BBC News: EU rejects death penalty debate// <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5239504.stm>; prisijungimo laikas: 2006-09-17;

³ Death Penalty Information Center: Executions in the United States in 2006// <http://www.deathpenaltyinfo.org/article.php?did=1666>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.

⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P 235.

⁵ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 259.

⁶ United Nations General Assembly: 13 October 1993 Report of the World Conference on Human Rights// [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.24+\(PART+I\).En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.24+(PART+I).En?OpenDocument); prisijungimo laikas: 2006-09-23.

Teisė į gyvybę yra viena iš fundamentaliausių žmogaus teisių. Tai tarsi „pagrindas visoms kitoms žmogaus teisėms“⁷. Tinkamai neužtikrinus šios, dažnai prigimtinė vadinamos, teisės asmenys negalėtų pasinaudoti ir kitomis savo teisėmis ir laisvėmis. Teisė į gyvybę yra įtvirtinta ir saugoma žmogaus teisių teisėje, tarptautinėje teisėje, o taip pat ir nacionalinėje teisėje nustatant valstybėms pozityvias ir negatyvias pareigas šios teisės atžvilgiu. Dėl savo plačios apimties bei ypatingos padėties kitų žmogaus teisių kontekste ši teisė kartu yra ir viena iš labiausiai prieštaringų teisių.

Vienas aktualiausių su šios teisės reglamentavimu susijusių klausimų yra mirties bausmės klausimas. Mirties bausmės ir teisės į gyvybę santykis yra nevienareikšmiškas. Viena vertus, mirties bausmė gali būti laikoma išimtimi, kuri nepažeidžia teisės į gyvybę, jeigu jos vykdymas atitinka nustatytas sąlygas. Kita vertus, teisė į gyvybę gali būti priskiriama prie absoliučių arba neribojamų teisių⁸, taigi teorinis klausimas, ar įvykdžius mirties bausmę ir atėmus asmens gyvybę nebus pažeidžiama ir ši teisė, lieka atviras. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau EŽTK) 13 Protokolo preambulė skelbia, jog „kiekvieno teisė į gyvybę yra pagrindinė demokratinės visuomenės vertybė ir kad siekiant apsaugoti šią teisę bei visiškai pripažinti visų žmonių prigimtini orumą būtina panaikinti mirties bausmę“⁹. Beveik vieningai sutinkama, kad svarbiausių tarptautinių, žmogaus teises įtvirtinančių konvencijų pakeitimai, vykstantys jau du dešimtmečius, byloja apie mirties bausmės panaikinimą kaip tarptautinės teisės tikslą, o mirties bausmės panaikinimas atspindi naudojimosi teise į gyvybę progresą¹⁰. Statistika rodo, jog nuo 1990 m. daugiau nei 40 valstybių panaikino mirties bausmę už visus nusikaltimus. Vadinasi, įvairiose valstybėse teisė į gyvybę yra skirtingai interpretuojama ir nevienodai saugoma: vienur kartu su teise į gyvybę yra reglamentuojama ir mirties bausmė, kitur – tokios teisės į gyvybę išimtyms nėra leidžiamos.

Šio darbo *tikslas* yra atskleisti teisės į gyvybę turinį skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose ir atsakyti į klausimą, ar tarptautinėje teisėje egzistuoja universali šios teisės samprata.

Kad būtų pasiektas tyrimo tikslas buvo iškelti šie *uždaviniai*:

⁷ United Nations Human Rights Committee: General Comment No. 14: Nuclear Weapons and the right to life (Art. 6)// [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?Opendocument); prisijungimo laikas: 2006-09-22.

⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 280.

⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 13 dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais// Valstybės žinios. 2004, Nr. 77 - 2663.

¹⁰ English K., Stapleton A. The Human Rights Handbook. A Practical Guide to Monitoring Human Rights. Colchester: The Human Rights Centre, 1995. P. 38.

- 1) atlikti teisę į gyvybę reglamentuojančių nuostatų, įtvirtintų universalios ir regioninių žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentuose, analizę. Analizuojant neapsiriboti straipsnių, kuriuose įtvirtinta teisė į gyvybę, tekstu, tačiau remtis jų *travaux preparatoires*, teismų praktika, komentarais ir kt.);
- 2) remiantis atlikta analize palyginti teisės į gyvybę turinį universalioje ir regioninėse žmogaus teisių apsaugos sistemose;
- 3) kadangi teisė į gyvybę yra saugoma ir valstybių konstitucijose bus siekiama atlikti trijų skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų valstybių (JAV, Pietų Afrikos Respublikos (toliau PAR) ir Lietuvos Respublikos) aukščiausių teismų sprendimų dėl mirties bausmės konstitucingumo lyginamąją analizę. Taip bus visapusiškiau atskleistas teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykis.

Kad būtų pasiektas darbo tikslas naudojami *šie šaltiniai*: analizuojamos universalios (1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau VŽTD), 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (toliau TPPTP)) ir regioninių (EŽTK ir 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija (toliau AŽTK)) sutarčių bei jas papildančių protokolų nuostatos, Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau JTO) Žmogaus teisių komiteto, Europos žmogaus teisių teismo (toliau EŽTT), Inter – Amerikos žmogaus teisių komisijos (toliau IAŽTK) ir Inter - Amerikos žmogaus teisių teismo (toliau IAŽTT) praktika, JTO Žmogaus teisių komiteto komentarai bei JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucijos. Taip pat nagrinėjama lietuvių (prof. S. Katuoka) ir užsienio (prof. W. Schabas, M. Nowak, T. S. Orlin, M. Scheinin ir kt.) autorių mokslinė ir periodinė literatūra teisės į gyvybę ir mirties bausmės tema. Aktualios informacijos buvo ieškoma internetiniuose šaltiniuose (*Amnesty International*, JTO Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro ir kt. puslapiuose).

Temos aktualumas: dėl savo ypatingos prigimties bei nenuginčijamos svarbos teisė į gyvybę bei su ja glaudžiai susijusi mirties bausmė nuo seno yra daugelio teisės šakų nagrinėjimo objektas. Teisė į gyvybę – viena iš problematiškiausių teisių, kurios teisinio reguliavimo ypatumai yra labai svarbūs kiekvienam asmeniui. Reakcija į Lenkijos prezidento pareiškimą tik dar kartą patvirtino, jog mirties bausmė tai – nuolat gyva ir aktuali problema.

Darbo tyrimo objektas: teisės į gyvybę reglamentavimas skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose. Atsižvelgiant į tai, kad teisės į gyvybę problematika yra labai plati, šiame darbe buvo pasirinktas ir nagrinėjamas vienas teisės į gyvybę aspektas, t. y. teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykis. Analizuojant normas dėl teisės į gyvybę buvo apsiribota teisės į gyvybę turiniu bei jos santykiu su mirties bausme.

Temos naujumas: teisė į gyvybę teisės literatūroje dažnai yra nagrinėjama kartu su kitomis pilietinėmis ir politinėmis teisėmis, apsiribojant viena arba kita žmogaus teisių apsaugos sistema. Į mirties bausmę dažniausiai yra žvelgiama iš kriminologinės, sociologinės ar baudžiamosios teisės pozicijų. Taigi teisės į gyvybę turinio lyginamoji analizė įneša naujumo bei padeda į teisę į gyvybę pažvelgti platesniu aspektu būtent tarptautinės teisės kontekste.

Šis tyrimas yra labiau teorinio pobūdžio, todėl nagrinėjant temą daugiausia buvo remtasi dokumentų analizės bei lyginamuoju *tyrimo metodais*. Analizuojamos teisės į gyvybę nuostatos skirtingose universaliose bei regioninėse sutartyse, lyginami skirtingų šalių teismų sprendimai bei teismų ar teismines funkcijas vykdančių institucijų praktika. Viso darbo metu yra lyginama universalios ir regioninių sistemų pagrindinių dokumentų nuostatos dėl teisės į gyvybę.

Darbą *sudaro* įvadas, trys dalys ir išvados. Darbo pradžioje apibūdinami bendri teisės į gyvybę požymiai. Taip pat per teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykį parodomas vienas iš jos reglamentavimo problematinių aspektų. Antrojoje darbo dalyje yra analizuojamos nuostatos, kurios reglamentuoja teisę į gyvybę skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentuose. Pradedama nuo universalios žmogaus teisių apsaugos sistemos ir svarbiausių jos dokumentų: VŽTD bei TPPTP nuostatų analizės. Toliau nagrinėjamos regioninių žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentų nuostatos. Lyginamajai analizei buvo pasirinktos Europos ir Inter – Amerikos žmogaus teisių apsaugos sistemos. Analizės metu teisės į gyvybę reglamentavimo panašumai ir skirtumai yra nuolatos lyginami, kad darbo pabaigoje būtų galima padaryti išvadas. Trečiojoje dalyje analizuojami skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų valstybių konstitucinių teismų sprendimai dėl mirties bausmės. Valstybės buvo pasirinktos atsižvelgiant į jų geografinę padėtį bei poziciją mirties bausmės ir teisės į gyvybę atžvilgiu. Darbo gale yra formuluojamos išvados.

Darbo pabaigoje yra pateikiamas literatūros sąrašas, darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. TEISĖS Į GYVYBĘ POŽYMIAI IR PROBLEMATIKA

Teisė į gyvybę yra vadinama kiekvieno žmogaus prigimtine teise¹¹. Ji kartais vadinama „akivaizdžia“ (angliškai *self-evident*), kadangi yra skirta saugoti biologiniam procesui, kuris yra tarsi prielaida, leidžianti individui pasinaudoti kitomis teisėmis ir laisvėmis. Teisės į gyvybę turinio elementai bus analizuojami lyginant jos reglamentavimą skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose, tačiau prieš tai svarbu apibūdinti šios teisės vietą tarp kitų žmogaus teisių ir laisvių, o taip jos problematiką.

Teorijoje visos teisės yra skirstomas į teises ir laisves. Laisvė suteikia asmeniui galimybę rinktis, veikti tam tikru būdu arba ne. Teisė į gyvybę visada formuluojama kaip „teisė“, o ne „laisvė“, kadangi ji nesuteikia asmeniui laisvės elgtis su jo gyvybe taip, kaip jis nori. Savižudybė nėra ir negali būti prilyginama laisvei. Teisė atimti savo paties gyvybę nėra reglamentuojama teisės aktais ar oficialiai pripažįstama kaip viena iš fundamentalių asmens teisių. Tuo tarpu teisė į gyvybę – viena fundamentaliausių žmogaus teisių, kuriai dažnai suteikiamas visų kitų teisių pagrindo statusas¹². Būdama visų kitų teisių pagrindas teisė į gyvybę dažnai įtvirtinama tarptautinių sutarčių pradžioje, po jos išvardijant visas kitas teises ir laisves.

1.1. Teisė į gyvybę kaip absoliuti teisė

AŽTK 1990 m. Papildomo protokolo dėl mirties bausmės panaikinimo preambulėje pažymima, jog „kiekvienas asmuo turi neatimamą teisę į pagarbą jo gyvybei. Naudojimasis šia teise negali būti sustabdytas dėl jokių priežasčių“¹³. VŽTD preambulė skelbia, kad „visų žmonių giminės narių prigimtinio orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas“¹⁴. Viena iš VŽTD pripažįstamų neatimamų teisių – teisė į gyvybę. TPPTP 6 straipsnis įtvirtina „kiekvieno žmogaus neatimamą teisę į gyvybę“¹⁵. Tarptautiniai dokumentai teisei

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004

¹² Human Rights Committee. General Comment No. 14: Nuclear Weapons and the right to life (Art. 6)// [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?OpenDocument) prisijungimo laikas: 2006-09-23.

¹³ Inter – American Commission on Human Rights. American Convention on Human Rights// <http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-19.

¹⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68 – 2497.

¹⁵ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77 - 3288.

Angliškame tekste naudojamas išsireiškimas „inherent right“ turėtų būti verčiamas labiau kaip „prigimtinė“, o ne „neatimama“ teisė.

į gyvybę suteikia prigimtinės arba neatimamos teisės statusą. Be to, JTO Žmogaus teisių komitetas pastebėjo, jog teisė į gyvybę – tai aukščiausia teisė, nuo kurios draudžiama nukrypti netgi esant nepaprastajai padėčiai¹⁶. Atsižvelgiant į tai, teisė į gyvybę pagrįstai būtų galima vadinti pirma iš žinomų teisių, kuri pretenduotų į absoliučių teisių sąrašą. Absoliutumas pasireiškia tuo, jog visos šią teisę reglamentuojančios, tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintos normos yra vienodai suprantamos ir taikomos, t.y. visus įpareigoja vienodai absoliučiai nepažeisti jos. Čia susiduriama su teisės į gyvybę ribojimo problema, kuri plačiau analizuojama kalbant apie teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykį.

Kita vertus, pasak M. Nowak, teisė į gyvybę priešingai negu kankinimų draudimas nėra absoliuti¹⁷. Valstybė turi teisę riboti net ir pačias fundamentaliausias žmogaus teises, jeigu ji elgiasi nesavavališkai, turi pakankamą suinteresuotumą ar jeigu tai yra būtina demokratinėje visuomenėje¹⁸. Vis dėlto, jeigu sutiksime, kad teisė į gyvybę yra neatimama ir universali teisė, iš kurios kyla visos kitos teisės, būtų nelogiška ją laikyti santykinė, o kankinimų draudimą absoliučia teise. Valstybių praktika bei tarptautinių dokumentų nuostatos byloja, jog teisė į gyvybę gali būti ribojama bei jai daromos išimtys (kai gyvybė atimama tyčia ir kai ji atimama esant kitoms aplinkybėms). Viena iš tokių išimčių yra mirties bausmė.

Nemažai autorių teisei į gyvybę siūlo taikyti *jus cogens* normos doktriną¹⁹. *Jus cogens* normos apibrėžimas pateikiamas 1969 m. Vienos konvencijoje dėl tarptautinių sutarčių teisės, kurios 53 straipsnyje nustatyta, kad „sutartis yra niekinė, jei jos sudarymo metu ji prieštarauja privalomo pobūdžio bendrosios tarptautinės teisės normoms. Šioje konvencijoje privalomo pobūdžio bendrosios tarptautinės teisės normomis yra laikomos normos, kurias tarptautinė valstybių bendrija yra visa apimtimi priėmusi ir pripažinusi kaip normas, nuo kurių draudžiama nukrypti ir kurios gali būti keičiamos tik priimant kitą tokios pat pobūdžio bendrąją tarptautinės teisės normą“²⁰. Taigi konvencija pateikia *jus cogens* normos apibrėžimą, tačiau nepateikia jų sąrašo. Remiantis

16 United Nations Human Rights Committee. General Comment No. 6: the right to life (Art. 6)// <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/84ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?OpenDocument>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

17 Nowak M. Is the Death Penalty an Inhuman Punishment?// The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach/ edited by Orlin T., Scheinin M. Turku: Institute for Human Rights, 2000. P.28.

Pasak M. Nowak, mirties bausmės vykdymas tam tikrais atvejais nėra laikomas teisės į gyvybę pažeidimu.

18 JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *Washington prieš Glucksberg* dėl padėjimo nusižudyti taikė pakankamo suinteresuotumo testą, kuris reiškia, jog nuostatai, kuri prieštarauja fundamentalioms žmogaus laisvėms, gali būti pritariama, jeigu ji visiškai atitinka valstybės interesą. EŽTT savo sprendimuose dėl žmogaus teisių ribojimo taiko „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ testą.

19 Orlin T. The right to life/ the right to die: the rights, their interrelationship and the jurisprudential problems// Orlin T. S., Rosas A., Scheinin M. The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Turku: Institute for Human Rights, 2000. P. 74.

20 Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 110.

Tarptautinės teisės komisijos komentarais prie tokių normų gali būti priskiriama: jėgos panaudojimo, vergovės, genocido draudimas, o taip pat ir žmogaus teisių pažeidimai²¹. Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau TTT) jurisprudencija parodė, kad tarptautinė bendrija yra įpareigota gerbti svarbiausiais žmogaus teises, tačiau paliko atvirą klausimą dėl šių „svarbiausių“ ar „fundamentaliausių“ žmogaus teisių turinio bei jų skirtumo nuo kitų žmogaus teisių²². T. S. Orlin akcentuoja tai, kad JTO Žmogaus teisių komisija savo 1983 m. išvadose dėl Čilės pripažino, jog tarptautinė bendrija teisę į gyvybę žmogaus teisių apsaugos teisėje mato *jus cogens* normų kontekste²³, tačiau platesnio paaiškinimo nepateikia.

1.2. Teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykis

Vienas iš problematiškiausių klausimų žmogaus teisių srityje – mirties bausmės klausimas. 1971 m. gruodžio 20 d. JTO Generalinė Asamblėja patvirtino, „kad būtų tinkamai užtikrinta teisė į gyvybę, saugoma VŽTD 3 straipsnyje, reikia siekti palaiptai mažinti nusikaltimų, už kuriuos gali būti skiriama mirties bausmė, skaičių.“²⁴. Mirties bausmė kaip baudimo priemonė buvo minima dar Hamurabio kodekse. Tarptautiniai susitarimai dėl mirties bausmės ribojimo ir galutinio atsisakymo buvo pradėti rengti tik po Antrojo pasaulinio karo²⁵. Dauguma žmogaus teisių apsaugos dokumentų (VŽTD, TPPTP, EŽTK ir kiti) įtvirtino teisę į gyvybę bei draudimą savavališkai ar tyčia ją atimti, o ne tiesiogiai uždraudė mirties bausmę. Pirmiausia pageidavimas visiškai panaikinti mirties bausmę buvo išreikštas rengiant VŽTD²⁶, tačiau dėl tuometinių istorinių, socialinių ir politinių aplinkybių deklaracijos tekste tokia nuostata nebuvo įtvirtinta. Universalių ir regioninių žmogaus teisių apsaugos dokumentų analizė atskleidžia, jog mirties bausmė yra neatsiejamai susijusi su teise į gyvybę, kuri yra „pagrindinė demokratinės visuomenės vertybė ir siekiant apsaugoti šią teisę bei

²¹ Bernhardt R. Encyclopedia of Public International Law. Amsterdam: Elsevier Science B.V., 1997. P. 67.

²² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 271.

²³ Orlin T. S. The right to life/ the right to die: the rights, their interrelationship and the jurisprudential problems// Orlin T. S., Rosas A., Scheinin M. The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Turku: Institute for Human Rights, 2000. P. 75.

²⁴ United Nations General Assembly Res. 2857 (XXVI)// <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/328/73/IMG/NR032873.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2006-12-28.

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109 – 3004.

²⁶ Short C. A. Indiana Journal of Global Legal Studies. The abolition of the death penalty: does “abolition” really mean what you think it means?// <http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=top&rs=WLIN6.11&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split>; prisijungimo laikas: 2006-12-20.

visiškai pripažinti visų žmonių prigimtinį orumą būtina panaikinti mirties bausmę²⁷. Mirties bausmė taip pat yra susijusi ir su kankinimų, nežmoniško ir žeminančio elgesio ir baudimo draudimu²⁸. Pasak *Amnesty International*, mirties bausmė prieštarauja ir pažeidžia abi teises²⁹. *Human Rights Watch* oponuoja mirties bausmę ir teigia, jog tai žiauri ir žeminanti bausmė, kuri pažeidžia tarptautinės teisės normas³⁰. Mirties bausmė nebuvo taikoma Tarptautiniuose baudžiamuosiuose tribunoluose Ruandai (1994 m.) bei buvusiai Jugoslavijai (1993 m.). 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo statutas nenumato mirties bausmės už tokius nusikaltimus kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui ar karo nusikaltimai³¹. Tokiu būdu tarptautinė bendrija demonstruoja gan stiprią poziciją mirties bausmės atžvilgiu, kadangi sunku įsivaizduoti, kokie nusikaltimai galėtų būti vadinami sunkesniais nei tie, už kuriuos bausmę skiria tarptautinė bendrija.

Vis dėlto, tarptautinė teisė nepateikia šios problemos sprendimo – kol kas neegzistuoja aiškus ir visas valstybes įpareigojantis mirties bausmės draudimas. Tarptautinė bendrija, spręsdama gyvybės apsaugos problemą ir su ja susijusį mirties bausmės klausimą, nuėjo sudėtingą ir prieštarinę kelią³². Analizuojant skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentų nuostatas dėl teisės į gyvybę bus bandoma rasti universalų teisės į gyvybę apibrėžimą bei nustatyti jos santykį su mirties bausme šiandieninėje tarptautinėje teisėje.

2. TEISĖS Į GYVYBĘ REGLAMENTAVIMAS SKIRTINGOSE ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS SISTEMOSE

²⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 13 dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais. Valstybės žinios. 2004, Nr. 77-2663.

²⁸ Sawyer G. The death penalty is dead wrong: *jus cogens* norms and the evolving standard of decency.// <http://international.westlaw.com>; prisijungimo laikas: 2006-11-22.

JTO Žmogaus teisių komitetas padarė išvadą, jog JAV Kalifornijos valstijoje taikoma dujų kamera prieštarauja TPPTP 7 straipsniui (kankinimų draudimas), kadangi net jei TPPTP 6 straipsnis leidžia taikyti mirties bausmę patiems sunkiausiems nusikaltimams, mirties bausmės vykdymas turi sukelti kiek įmanoma mažiau fizinių bei psichinių kančių. Kadangi dujų kameros taikymas lėmė ilgesnį skausmo sukėlimą bei kančias, kurios kartais užtrukdavo net 10 minučių, tokia bausmė buvo pripažinta pažeidžianti TPPTP 7 straipsnį.

²⁹ Amnesty International. The Death Penalty// <http://web.amnesty.org/pages/deathpenalty-index-eng>; prisijungimo laikas: 2006-11-28.

³⁰ Daskal J. U.S.: Urging the Senate to Reconsider the Death Penalty: An Examination of the Death Penalty in the United States// <http://hrw.org/english/docs/2006/02/02/usdom12596.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-20.

³¹ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui// Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

Neaišku, kokie nusikaltimai gali būti laikomi sunkesniais už genocidą, karo nusikaltimus ar kitus nusikaltimus, numatytus Romos Statute. Tik jiems būtų taikoma TPPTP 6 str. 2 dalyje numatyta „sunkiausių nusikaltimų“ išimtis.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109 – 3004.

2.1. Teisė į gyvybę reglamentavimas universalioje žmogaus teisių apsaugos sistemoje

Universalią žmogaus teisių apsaugos sistemą sudaro tarptautinių standartų žmogaus teisių apsaugos srityje įtvirtinimas JTO Chartijoje, teisiškai įpareigojančiose sutartyse, deklaracijose, susitarimuose bei kituose dokumentuose. Žmogaus teisių apsaugą įgyvendina tokios JTO institucijos kaip Vyriausiasis žmogaus teisių komisaras, Žmogaus teisių taryba, įvairios komisijos bei komitetai (Žmogaus teisių komitetas, Komitetas prieš kankinimus, Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas ir kiti).

2.1.1. Teisės į gyvybę reglamentavimas 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje

Pirmasis dokumentas, kuriame buvo įtvirtinta teisė į gyvybę - JTO Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimta VŽTD. Tai deklaracija, kuri nėra teisiškai įpareigojanti sutartis, tačiau joje įtvirtinti principai tapo pagrindu daugeliui kitų sutarčių bei konvencijų (pavyzdžiui, TPPTP). Dauguma VŽTD nuostatų yra laikoma tarptautinės paprotinės teisės dalimi³³.

Teisė į gyvybę reglamentuojama VŽTD 3 straipsnyje, kuris numato, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę“³⁴. Teisė į gyvybę nėra atskirta nuo laisvės ir asmens neliečiamybės. Vėliau priimtuose TPPTP, EŽTK ar AŽTK teisė į gyvybę reglamentuojama atskiruose straipsniuose. Remiantis preambulėje įtvirtinu raginimu VŽTD priimti „kaip bendrą idealą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės“ manoma, jog ir 3 straipsnio norma buvo siekiama ne įtvirtinti konkrečias teisinės normas dabartyje, bet greičiau nustatyti tam tikrus, dar tik ateityje siektinus visos žmonijos standartus³⁵.

VŽTD 3 straipsnio norma nėra labai detali ar informatyvi. Todėl ją analizuojant būtina remtis deklaracijos rengimo istorija. Deklaracijos *travaux preparatoires* yra nepaprastai reikšmingi, kadangi diskusijos, kurios tuo metu vyko Žmogaus teisių komisijoje bei Generalinės Asamblėjos 3 Komitete atspindė vieną iš pirmųjų mirties bausmės statuso tarptautinėje žmogaus teisių teisėje pokyčių. Rengiant 3 straipsnį buvo labiau diskutuojama apie mirties bausmės statusą nei pačią teisę į

³³ Orlin T. S. The right to life/ the right to die: The rights, their interrelationship and the jurisprudential problems// The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Turku: Institute for Human Rights, 2000. P. 88.

³⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³⁵ Schabas W. A. The abolition of death penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 298.

gyvybę. Pasak prof. S. Katuokos, teisė į gyvybę apibrėžiama kaip prigimtinė ir neatimama. Neužtikrinus teisės į gyvybę, negalima kalbėti apie jokiais kitas deklaracijos teises ir laisves³⁶. Tačiau pačiame 3 straipsnyje, priešingai nei TPPTP tokių sąvokų nėra. Žinoma tiek, jog buvo svarstoma konkretizuoti momentą, nuo kurio prasideda teisės į gyvybę gynyba. Tačiau galutinė formuluotė paliko labai plačią erdvę teisės į gyvybę taikymo interpretacijoms.

Deklaracijoje nėra tiesiogiai užsimenama apie mirties bausmę. 1947 m. komitetas, įsteigtas VŽTD parengti, gavo pasiūlymų iš JTO Sekretoriato, Čilės, Jungtinės Karalystės bei JAV mirties bausmę įtraukti kaip teisės į gyvybę išimtį (esant tam tikroms aplinkybėms). Iki 1948 m. mirties bausmė daugumoje pasaulio valstybių buvo laikoma teisės į gyvybę išimtimi. Po komiteto sesijų 1947 m. vasarą mirties bausmės įtraukimo į būsimą dokumentą buvo atsisakyta dėl keleto priežasčių: visų pirma, dėl to, jog bendra komiteto narių nuomonė buvo ta, kad daugelis šalių palaiko mirties bausmės panaikinimo idėją bei antra, jog JTO pozicija žmogaus teisių srityje neturėtų būti pritarianti mirties bausmės taikymui. Viena iš deklaracijos rengėjų, *E. Roosevelt* pabrėžė, jog termino „mirties bausmė“ naudoti nereiktų, kadangi kai kuriose šalyse jau prasidėjo judėjimas, siekiantis ją panaikinti³⁷. Kitas siūlymas buvo įtraukti nuostatą, kuri tiesiog uždraudžia mirties bausmę. Kadangi deklaracija nėra įpareigojamojo pobūdžio dokumentas, valstybės ir toliau savo vidaus teisėje galėtų taikyti mirties bausmę, tačiau būtų skatinamos siekti jos panaikinimo. Ši pozicija nesulaukė daugumos palaikymo, nes tuo metu nemažai valstybių vis dar taikė mirties bausmę. Nepaisant tam tikrų diskusijų, kilusių tarp komiteto narių, bendra pozicija buvo, jog mirties bausmės panaikinimas yra laikomas visų tautų troškimu³⁸. Trečias siūlymas buvo įtraukti nuostatą, kurioje įtvirtinama teisė į gyvybę ir visai neužsimenama apie mirties bausmę. Ši, šiek tiek dviprasmiška ir neaiški, nuostata sulaukė daugumos pritarimo. Kai kurie autoriai mano, jog VŽTD 3 straipsnis yra „neutralus“ mirties bausmės klausimu, tačiau, pasak *W. Schabas*, nutylėdamas apie mirties bausmę šis straipsnis numato jos panaikinimą, tačiau kartu pripažįsta ir egzistavimą kaip neišvengiamą blogį³⁹. Taigi VŽTD rengėjai svarstė mirties bausmės panaikinimo klausimą, tačiau dėl tuometinių socialinių, ekonominių ir politinių aplinkybių jo niekaip neišsprendė, kadangi pabijoję valstybių nepritarimo visam dokumentui.

³⁶ Katuoka. S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000. P. 7.

³⁷ Schabas W. The Abolition of the Death Penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 30.

³⁸ Fitzpatrick J. International standards on the death penalty: shifting discourse// <http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=top&rs=WLIN6.09&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split> ; prisijungimo laikas: 2006-10-21.

³⁹ Schabas W. A. The abolition of death penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 44.

Šiandien VŽTD negalima vadinti sutartimi, uždraudžiančia mirties bausmės taikymą: apie tai nėra užsimenama jos nuostatose, rengimo istorija byloja, jog bandymas įtraukti mirties bausmę buvo atmestas, o pati deklaracija valstybių teisiškai neįpareigoja⁴⁰. Tačiau tai, kad teisė į gyvybę reglamentuojama neužsimenant apie jokiais išimtis, o kartu ir mirties bausmę, įtvirtina aiškia mirties bausmės atsisakymo perspektyvą⁴¹. Lyginant 3 straipsnį su TPPTP bei regioninių dokumentų straipsniais dėl teisės į gyvybę yra pripažįstama, jog būtent čia buvo išreikšta idėja, kad galutinis mirties bausmės panaikinimas yra naujosios tarptautinės sistemos principas. *W. Schabas* mano, jog VŽTD rengėjai neužsimindami apie mirties bausmę padarė didelę pažangą bei sukūrė originalią teisės į gyvybę normą, kadangi iki tol buvę dokumentai pripažino mirties bausmę kaip teisės į gyvybę išimtį⁴². VŽTD buvo vienintelis dokumentas, kuris įtvirtino teisę į gyvybę be jokių jos išimčių.

2.1.2. Teisės į gyvybę reglamentavimas 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte

Kitas labai reikšmingas universalios žmogaus teisių apsaugos sistemos dokumentas - TPPTP, priimtas 1966 m. ir įsigaliojęs 1976 m. kovo 23 d. Šiuo metu jo narėmis yra 160 valstybių⁴³. TPPTP buvo siekiama įgyvendinti VŽTD nuostatas.

Kaip ir VŽTD, EŽTK ar AŽTK taip pat ir TPPTP teisė į gyvybę yra reglamentuojama dokumento pradžioje, taip akcentuojant jos ypatingą padėtį kitų teisių kontekste. Teisė į gyvybę yra reglamentuojama iš 6 punktų susidedančiame 6 straipsnyje, kuris ne tik yra išvestas iš VŽTD 3 straipsnio, bet ir jį papildo bei priklausomai nuo VŽTD 3 straipsnio interpretacijos gali jį apriboti (priklausomai nuo to, ar VŽTD 3 straipsnis būtų laikomas „neutraliu“ mirties bausmės klausimo atžvilgiu, ar jis išreiškia mirties bausmės panaikinimo idėją).

6 straipsnio 1 punktas numato: “Kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę. Šią teisę saugo įstatymas. Negalima savavališkai atimti niekieno gyvybės“⁴⁴. To paties straipsnio **2 – 6**

⁴⁰ Rothenberg L. E. International Law, U.S. Sovereignty, and the Death Penalty// Georgetown Journal of International Law. 2004, Nr. 35, P. 550.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109 – 3004.

⁴² Schabas W. The Abolition of the Death Penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 42.

⁴³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights// <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/4.htm#N13>; prisijungimo laikas: 2006-12-27. Lietuva TPPTP ratifikavo 1991 m. lapkričio 20 d.

punktai yra skirti mirties bausmės klausimo reglamentavimui. Visų pirma bus analizuojamos 6 straipsnio 1 punkto nuostatos.

6 straipsnyje įtvirtintos normos tinkamam supratimui didelę reikšmę turi JTO Žmogaus teisių komiteto komentarai. Remiantis vienu iš jų, 6 TPPTP straipsnyje įtvirtinta teisė „tai - aukščiausia teisė, nuo kurios nukrypimai nėra leistini netgi esant nepaprastajai padėčiai, kuri kelia grėsmę tautos išlikimui. Todėl šios teisės negalima interpretuoti siaurai“⁴⁵. Taigi nuo šios teisės nukrypimas nėra leidžiamas netgi pagal TPPTP 4 straipsnį, t.y. „susidarius nepaprastajai padėčiai, dėl kurios iškyla grėsmė tautos išlikimui ir apie kurią yra oficialiai paskelbta“⁴⁶. Teisės į gyvybę reikšmė dar kartą pabrėžiama apibūdinant ją kaip „pagrindą visoms žmogaus teisėms“⁴⁷. Komitetas komentaruose išplėtė gyvybės apsaugos ribas iki grėsmių žmogaus gyvybei, kurios gali kilti dėl blogo maitinimosi, pavojingų ligų, branduolinės energijos ar ginkluotų konfliktų. Teisei į gyvybę didelę grėsmę kelia ir branduolinių ginklų bandymai, gaminimas, laikymas ar dislokavimas. 6 straipsnio 1 punkto formuluotė „neatimama teisė į gyvybę“ negali būti tinkamai suprasta aiškinant ją siaurai. Pasak JTO Žmogaus teisių komiteto valstybės turi imtis pozityvių priemonių, kad užtikrintų šią teisę, o taip pat būtų pageidautina, kad jos imtųsi visų įmanomų priemonių, kurios sumažintų kūdikių mirtingumą, pailgintų gyvenimo trukmę, o ypač padėtų kovoti su blogu maitinimu bei epidemijomis⁴⁸. Vis dėlto, žodis „pageidautina“ rodo 6 TPPTP straipsnis nebūtinai būtų pažeistas, jeigu valstybė nesugebėtų pasiekti šių tikslų.

6 straipsnio 1 punktas yra vienintelis visame TPPTP, kuriame naudojamas būdvardis „neatimamas“ (lietuviškas vertimas), apibūdinantis teisę į gyvybę. Rengiant TPPTP šį terminą pasiūlė Urugvajaus ir Kolumbijos atstovai. Teisės į gyvybę apibūdinimas kaip „neatimamos“ susilaukė plačiai paplitusio pritarimo. Atkreiptinas dėmesys, jog angliškame tekste naudojamas žodis „*inherent*“, kuris reiškia labiau „prigimtinį“ negu „neatimamą“. Tą patvirtina ir W. Schabas pastebėjimas, jog tokia formuluotė reiškė tai, kad ne visuomenė suteikia individui teisę į gyvybę,

⁴⁴ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

⁴⁵ United Nations Human Rights Committee. General Comment No. 6: the right to life (Art. 6)// <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/84ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?Opendocument>; prisijungimo laikas: 2006-10-01.

⁴⁶ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288. 4 (1) ir 4 (2) str.

⁴⁷ United Nations Human Rights Committee. General Comment No. 14: Nuclear weapons and the right to life (Art. 6)// [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?Opendocument); prisijungimo laikas: 2006-10-01.

⁴⁸ General Comment No. 6: The right to life (Art. 6)// <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/84ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?Opendocument>; prisijungimo laikas: 2006-09-26.

tačiau visuomenė turi pareigą saugoti šią individo teisę⁴⁹. JTO Žmogaus teisių komiteto narys B. Wnnergren byloje *Kindler prieš Kanadą* atskirojoje nuomonėje teigė, kad „neatimamos teisės į gyvybę įtvirtinimas atspindi viso straipsnio tikslą – apsaugoti žmogaus gyvybę“⁵⁰.

Lingvistine prasme svarbu tai, kad vietoj įprastinės konvencijoms formos „turi turėti“ (angliškai *shall have*) teisei į gyvybę apibūdinti vartojama esamojo laiko forma „turi“ (angliškai *has*), kuri pasikartoja tik keliuose kituose TPPTP straipsniuose (1 straipsnyje, kuris reglamentuoja tautų apsisprendimo teisę bei 9 straipsnyje, įtvirtinančiame asmens teisę į laisvę nei neliečiamybę). Ši formuluotė buvo pasiūlyta Generalinės Asamblėjos komitete 3 Kolumbijos ir Urugvajaus atstovų, siekiant pabrėžti prigimtinių teisės į gyvybę pobūdį⁵¹. Palyginus šią formuluotę su kituose dokumentuose įtvirtinta formuluote matyti, jog pavyzdžiui, EŽTK atskirai neįtvirtina teisės į gyvybę, o nustato, kad „ji turi būti saugoma įstatymo“⁵². Be to, EŽTK naudojama forma „turi būti“ (angliškai *shall be protected by law*) neturi tokio stipraus psichologinio poveikio kaip esamojo laiko forma TPPTP. AŽTK 4 straipsnyje įtvirtina „Kiekvieno žmogaus teisę reikalauti, kad jo teisė į gyvybę būtų gerbiama. Ši teisė turi būti saugoma įstatymo..“⁵³. Kaip ir EŽTK čia naudojama formuluotė „turi būti saugoma“ (angliškai *shall be*).

TPPTP 6 straipsnio 1 punkte randamas aiškus įpareigojimas teisę į gyvybę saugoti įstatymu. Identiškas reikalavimas yra EŽTK 2 straipsnio 1 punkte bei atitinkamai AŽTK 4 straipsnio 1 punkte. Nacionaliniai įstatymų leidėjai turi pakankamai plačią veiksmų laisvę pasirinkdami, kaip įgyvendinti šią nuostatą. Įstatymas TPPTP turi būti suprantamas plačiąja prasme, tačiau minimaliai teisę į gyvybę turėtų saugoti nacionalinės baudžiamosios teisės normos⁵⁴. 6 straipsnio 1 punktas bus pažeidžiamas tik tuomet, jei valstybė nepriiminės jokių įstatymų, liečiančių šią teisę, arba jie bus neadekvatūs realiai egzistuojančiai grėsmei (pavyzdžiui, valstybė nacionalinėje teisėje įtvirtintų itin plačią būtiniosios ginties sąvoką, kuria remiantis policijos pareigūnai būtų išteisinami dėl savo veiksmų siekiant užkirsti kelią tam tikroms nusikalstamoms veikoms). Ši nuostata tai - **įpareigojimas valstybėms imtis pozityvių priemonių**, kad būtų apsaugota teisė į gyvybę. **Pirma,**

⁴⁹ Schabas W. *The Abolition of the Death Penalty in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 95.

⁵⁰ UN Human Rights Committee. Communication No 470/1991 : Canada. 18/11/93// [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/a442324952271a678025673000413d76?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/a442324952271a678025673000413d76?Opendocument); prisijungimo laikas: 2006-12-27.

⁵¹ Nowak M. U. N. *Covenant on Civil and Political Rights*. Kehl: N.P. Engel Publisher, 2005. P. 122.

⁵² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

2 straipsnio 1 punktas numato, kad „kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas“.

⁵³ Inter – American Commission on Human Rights. *American Convention on Human Rights*// <http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-10.

⁵⁴ *Ibid.* P. 123.

valstybės turi **imtis specialių ir efektyvių priemonių**, kad **išvengtų asmenų dingimo be žinios** bei **antra** jos turi **įsteigti efektyvias institucijas ir sukurti procedūras, skirtas išsamiai tirti aplinkybes, kurioms susidarius asmenys dingo be žinios**, kai jos gali būti susijusios su teise į gyvybę. JTO Žmogaus teisių komiteto komentare Nr. 6 nurodoma, jog valstybės turi imtis specialių priemonių, kurios užkirstų kelią asmenų dingimui be žinios ir įtvirtintų procedūras bei įsteigtų nešališkas institucijas, kurios turėtų tirti bylas dėl dingusiųjų be žinios asmenų, jeigu jų dingimas buvo susijęs su teisės į gyvybę pažeidimu. Skunde JTO Žmogaus teisių komitetui dėl TPPTP 6 straipsnio pažeidimo *Jekaterina Pavlovna Lantsova prieš Rusijos Federaciją*⁵⁵ teigiama, kad Rusijos Federacija pažeidė J. P. Lantsovos sūnaus fundamentalias žmogaus teises, įkalindama jį netinkamomis gyventi sąlygomis, kurios lėmė jo mirtį. Be to, Rusijos Federacija neįvykdė pareigos ir nesiėmė teisinių priemonių kovoje su tokiais žmogaus teisių pažeidimais. Išnagrinėjęs visas aplinkybes komitetas pripažino TPPTP 6 straipsnio 1 punkto pažeidimą: **valstybės turi pozityvią pareigą užtikrinti įkalintų asmenų teisę į gyvybę, todėl turi organizuoti asmenų įkalinimą tokiu būdu, jog būtų įmanoma gauti informaciją apie kalinių sveikatos būklę**. Kitas su teise į gyvybę susijęs nagrinėtas skundas buvo *Basilio Laureano Atachahua, atstovaujantis savo anūkę, Ana Rosario Celis Laureato, prieš Peru*⁵⁶. Pasisakydamas apie 6 TPPTP straipsnio pažeidimą JTO

⁵⁵ Ms. Yekaterina Pavlovna Lantsova v. The Russian Federation, Communication No. 763/1997 (22 July 1996)// <http://www.law.wits.ac.za/humanrts/undocs/763-1997.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-27.

J. P. Lantsova teigė, kad jos sūnaus, Vladimiro A. Lantsovo, mirtis Maskvos kardomajame kalėjime buvo nulemta labai blogų gyvenimo sąlygų (perpildytos patalpos, nepakankamas maitinimas, baisi higiena, bloga ventiliacija) bei nesuteiktos medicinos pagalbos. Pasak J. P. Lantsovos, jos sūnaus fizinė ir psichinė būklė netrukus po to kai jis buvo atvežtas į kardomąjį kalėjimą pradėjo sparčiai blogėti. Keletą dienų prieš mirtį jis nieko nevalgė, o pagalbos sulaukė tik 1 ar 2 kartus, kai jam buvo duota aspirino temperatūrai sumažinti. Komitetas atkreipė dėmesį į pareiškėjos tvirtinimus, jog jos sūnaus sveikatai sparčiai pradėjus blogėti medikų pagalba buvo suteikta tik prieš pat jo mirtį, o anksčiau kalėjimo personalas jam padėti atsisakė. Tai kad Rusijos Federacija teigė ketinanti pagerinti kalinių sąlygas ateityje neturi jokios įtakos šio konkretaus atvejo nagrinėjimui ir įvertinimui. Komitetas pažymėjo, kad Rusija neneigė priežastinio ryšio tarp kalėjimo sąlygų ir mirtimi pasibaigusio A. V. Lantsovo sveikatos pablogėjimo. Kiekviena valstybė sulaikydama ir įkalindama asmenis prisiima atsakomybę už jų gyvybę, todėl valstybė turi organizuoti asmenų įkalinimą tokiu būdu, jog būtų įmanoma gauti informaciją apie kalinių sveikatos būklę. Komitetas nusprendė, jog Rusijos Federacija nesugebėjo imtis tinkamų priemonių, kad apsaugotų A. V. Lantsovo gyvybę tuo metu, kai šis buvo kardomajame kalėjime.

⁵⁶ University of Minnesota. Human Rights Library. *Basilio Laureano Atachahua v. Peru*, Communication No. 540/1993// <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/540-1993.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.

Pareiškėjas gyveno Ambar apygardoje, Peru. 1992 m. jo 16 metų anūkė buvo pagrobta nežinomo ginkluoto vyriškio, preziumuojama, jog tai buvo vieno judėjimo partizanas. 6 dienas mergina buvo verčiama būti kartu su partizanais, jiems virti valgyti ir nešti daiktus, po to ji pabėgo. Po 2 mėnesių Ana Rosario vėl buvo pagrobta to paties judėjimo narių, tačiau antrą kartą sugebėjo pabėgti. Jos šeima bijodama partizanų keršto į valdžios institucijas nesikreipė. Birželio mėnesį mergina buvo sulaikyta kariškių dėl įtariamo bendradarbiavimo su partizaniniu judėjimu. Po atliktų tyrimų ji buvo paleista dėl savo amžiaus, tačiau kol tyrimas nebuvo baigtas ji turėjo būti prižiūrima senelio. Rugsėjo mėnesį 1 valandą nakties du kaukėti vyriškiai Ana Rosario pagrobė iš namų, kur ji buvo apsistojusi su savo seneliu. Mergina dingo be žinios, todėl po to, kai nesėkmingai buvo išnaudotos visos vidaus gynybos priemonės senelis kreipėsi į JTO Žmogaus teisių komitetą dėl TPPTP 6 straipsnio pažeidimo, t.y. dėl Anos Rosario neteisėto sulaikymo bei jos dingimo be žinios, už kurį jo manymu turi atsakyti Peru ginkluotųjų pajėgų nariai.

Žmogaus teisių komitetas atkreipė dėmesį į savo komentarą Nr. 6⁵⁷, kuriame pabrėžiama, kad **valstybės turi imtis priemonių kad nubaustų už gyvybės atėmimą atsakingus nusikaltėlius, bet taip pat ir savo ginkluotųjų pajėgų atstovus.** Dėl šių priežasčių buvo nuspręsta, jog valstybė neatliko pareigos tinkamai saugoti teisės į gyvybę. Dar vienas teisės į gyvybę aspektas nagrinėjamas skunde *Rickly Burrell prieš Jamaiką*⁵⁸. Komitetas išsamiai išnagrinėjęs visą informaciją, susijusią su R. Burrell mirtimi pažymėjo, jog atsižvelgiant į tai, kad valstybė pati pripažino, jog R. Burrell mirtis buvo nesėkmingas kalėjimo prižiūrėtojų sumišimo rezultatas, kai pastarieji supanikavo pamatę kai kuriuos kalinius grasinant jų kolegoms, ir kad šaudymas tęsėsi ir po to, kai prižiūrėtojai buvo išlaisvinti, Jamaika yra laikoma **nesiėmusia efektyvių priemonių, kad apsaugotų R. Burrell gyvybę** ir taip pažeidusia TPPTP 6 straipsnio 1 punktą.

JTO Žmogaus teisių komitetas kaip dar vieną valstybių pozityvią pareigą nurodė **karų, genocido, kitokios masinės prievartos, galinčios sukelti savavališką gyvybių atėmimą, prevenciją.** Valstybių pastangos išvengti karo, ypač termobranduolinio, ir kartu stiprinti tarptautinę taiką ir saugumą būtų laikoma svarbiausia sąlyga užtikrinant teisę į gyvybę⁵⁹. Daugumos šalių atstovų, dalyvavusių rengiant šį dokumentą, ir atstovaujančių skirtingas teises sistemas, nusprendė, kad valstybės turi būti įpareigojamos saugoti teisę į gyvybę ir horizontaliame lygmenyje, t. y. ne tik nuo valstybės, bet ir nuo kitų asmenų⁶⁰.

6 straipsnio 1 punktą draudžia „savavališkai atimti gyvybę“. Byloje *Kindler prieš Kanadą* komiteto narys R. Lallah analizuoja termino „savavališkai“ turinį⁶¹. Pasak jo, asmenims Kanadoje yra užtikrinama visiška teisės į gyvybę apsauga, kadangi Kanada yra panaikinusi mirties bausmę. Tačiau tyčia išsiųsdama asmenį į kitą valstybę, kur minėta apsauga bus panaikinta, Kanada elgtųsi

⁵⁷ General Comment No. 6// <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/84ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?Opendocument>; prisijungimo laikas: 2006-11-27.

⁵⁸ University of Minnesota. Human Rights Library. *Rickly Burrell v. Jamaica*, Communication No. 546/ 1993// <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/VWS54657.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-19.

1988 m. R. Burrell buvo nuteistas mirties bausme. 1993 m. spalio mėnesį R. Burrell buvo nužudytas Šv. Katerinos kalėjime. *Amnesty International* parengė pranešimą, kuriame nurodoma, jog keturi „mirties koridoriuje“ laukiantys asmenys buvo nužudyti per neramumus Šv. Katerinos kalėjime. Tarp jų minima ir R. Burrell pavardė. Įvykio, kurio metu žuvo R. Burrell, aplinkybės lieka neaiškios, tačiau, pasak liudininkų, incidentas kilo po to, kai ginčo metu prižiūrėtojas pradėjo mušti vieną iš kalinių. Po to, pasak to paties liudininko, kiti keturi kaliniai buvo nušauti jų kameroje, nors jie jokios grėsmės nebekėlė. Taip pat teigiama, jog pastaruoju metu kalėjimuose piktnaudžiavimai jėga tapo pakankamai dažnu reiškiniu, tačiau į tokius skundus niekaip nėra reaguojama, o, atvirkščiai, kaliniai, kurie skundžiasi blogu prižiūrėtojų elgesiu, patys tampa grasinimų objektais. Advokatas teigia, kad R. Burrell mirtis buvo TPPTP 6 straipsnio pažeidimas, kadangi jo gyvybė buvo savavališkai atimta valdžios atstovų.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. Kehl: N.P. Engel Publisher, 2005. P. 39.

⁶¹ UN Human Rights Committee. Communication No 470/1991 : Canada. 18/11/93// [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/a442324952271a678025673000413d76?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/a442324952271a678025673000413d76?Opendocument); prisijungimo laikas: 2006-12-27.

„savavališkai“ ir pažeistų 6 straipsnio reikalavimą „neatimti gyvybės“. 6 straipsnio *travaux preparatoires* byloja, jog terminas „savavališkai“ buvo įtrauktas pagal siūlymą įtraukti teisės į gyvybę išimčių sąrašą kaip tai buvo padaryta EŽTK (EŽTK atskiria mirties bausmę ir kitas teisės į gyvybę išimtis). 1957 m. rengiant šią nuostatą Jungtinės Karalystės atstovas teigė, kad jeigu terminas „savavališkai“ reiškia „be tinkamo teismo proceso“, tai jo įtraukti nebūtina, kadangi tokia nuostata yra kitame TPPTP straipsnyje. Kai Saudo Arabija pasiūlė vietoj „savavališkai“ įtraukti nuorodą į TPPTP 14 straipsnį, Jungtinė Karalystė protestavo argumentuodama, jog tuomet TPPTP 6 straipsnis bus nagrinėjamas tik mirties bausmės kontekste⁶² neminint kitų aplinkybių. Aišku viena, terminas „savavališkai“ turėjo apimti kitas teisės į gyvybę išimtis, tačiau jis tapo vienu iš daugiausia diskusijų sukėlusiu 6 straipsnio rengimo etape, o tikrasis jo tikslas yra ginčijamas iki šiol.

TPPTP **6 straipsnio 2 ir 6 punktai** atspindi pageidavimą, jog **mirties bausmė** turi būti **panaikinta**. 6 punktas numato, jog „jokia šio straipsnio nuostata negalima remtis tam, kad kuri nors valstybių, šio Pakto Šalis, atidėliotų mirties bausmės panaikinimą arba neleistų jos panaikinti“. Šio punkto atsiradimo istorija apima 13 susitikimų, kuriuos surengė Generalinės Asamblėjos Komitetas. Jie buvo skirti įvairių pozicijų, varginančiam teksto ir mirties bausmės apribojimo nuostatų derinimui. Debatų metu daug dėmesio buvo skirta Urugvajaus ir Kolumbijos siūlymui nedelsiant panaikinti mirties bausmę ir nustatyti, jog ji negali būti niekam skiriama. Stebėtina, tačiau tokios valstybės kaip Jungtinė Karalystė, Belgija, Australija ar Kanada prieštaravo Urugvajaus ir Kolumbijos siūlymui. Tuo tarpu islamiškos šalys rėmė mirties bausmės panaikinimo idėją: Maroko atstovas teigė, jog simpatizuoja tiems, kurie taip išraiškingai pasisako už mirties bausmės panaikinimą, tačiau perspėjo, kad Urugvajaus ir Kolumbijos pasiūlymas gali tapti kliūtimi ratifikuojant visą dokumentą⁶³. Vis dėlto tuo metu dauguma valstybių vis dar nebuvo panaikinusios mirties bausmės, todėl galutinė pozicija buvo ta, jog mirties bausmės klausimas turėtų būti sprendžiamas nacionalinėje teisėje. Taigi Panamos pasiūlymas, kad valstybės bent jau pripažintų normą, kuri skatina mirties bausmės panaikinimą, buvo atmestas⁶⁴. Tačiau, kad nebūtų sudarytas įspūdis, jog TPPTP pritaria mirties bausmės idėjai, buvo įtrauktas neįpareigojančios prigimties 6 straipsnio 6 punktas.

⁶² Schabas W. *The Abolition of the Death Penalty in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 99.

⁶³ Fitzpatrick J. *International standards on the death penalty: shifting discourse//* <http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=top&rs=WLIN6.09&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split>. 2006-10-21.

⁶⁴ Nowak M. *U. N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary*. Kehl: N.P. Engel Publisher, 2005. P. 136.

Lyginant su EŽTK matyti, jog TPPTP 6 straipsnis yra daug išsamesnis, kadangi nustato konkrečius reikalavimus įstatymui, įteisinančiam mirties bausmę⁶⁵. Vis dėlto dar stipresnis mirties bausmės apribojimas yra AŽTK 4 straipsnio 4 punkte, kuris numato, jog panaikinus mirties bausmę vėliau nebegalima jos gražinti atgal. Kartu skaitant 2 ir 6 punktą taip pat būtų galima daryti išvadą, jog mirties bausmės sugražinimas prieštarautų TPPTP nuostatomis, tačiau straipsnio parengiamieji darbai ir jo žodinė formuluotė tokiai išvadai prieštarauja. Vis dėlto, atsakant į šį klausimą reikia atsižvelgti į viso straipsnio tikslą ir objektą, kuris be jokios abejonės yra laipsniškas mirties bausmės panaikinimas⁶⁶. TPPTP 6 straipsnio 2 punktą taip pat kaip ir AŽTK 4 straipsnio 2 punktą numato, kad mirties bausmė gali būti taikoma tik už sunkiausius nusikaltimus. JTO Žmogaus teisių komitetas savo komentare⁶⁷ pabrėžė, jog išsireiškimas „sunkiausi nusikaltimai“ turėtų būti suprantamas labai ribotai mirties bausmę taikant tik kaip labai išskirtinę priemonę. Be to, JTO Ekonominės ir Socialinės Tarybos 1984 m. vieningai priimtoje rezoliucijoje, garantuojančioje apsaugą asmenims, kuriems skiriama mirties bausmė, numatyta, jog „sunkiausi nusikaltimai neturėtų apimti daugiau negu tyčinius nusikaltimus, sukeliančius mirtinas arba ypač sunkias pasekmes“⁶⁸. Taigi jeigu mirties bausmė yra taikoma už kitokius nusikaltimus, pavyzdžiui, ekonominius, politinius ir kitus, bus pažeidžiamos aukščiau minėtos nuostatos. Iš nagrinėjamų dokumentų tik AŽTK 4 straipsnio 4 punktą tiesiogiai uždraudžia mirties bausmę taikyti už politinius nusikaltimus.

Teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykio problema buvo aktuali 1993 m. JTO Žmogaus teisių komiteto nagrinėtame individualiame skunde *Chitat Ng. prieš Kanadą*⁶⁹, kurį

⁶⁵ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

6 straipsnio 2 punktą numato: „...mirties nuosprendžiai gali būti priimami tik už sunkiausius nusikaltimus pagal įstatymą, kuris galiojo tuo metu, kai buvo padarytas nusikaltimas, ir kuris neprieštarauja šio Pakto ir Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį nuostatomis“.

⁶⁶ Nowak M. U.N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. Kehl: N. P. Engel, Publisher, 2005. P. 136.

⁶⁷ United Nations Human Rights Committee. General Comment No. 6: the right to life (Art. 6)// <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/84ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?OpenDocument> ; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

⁶⁸ UN Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of Those Facing the Death Penalty// http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp41.htm; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

⁶⁹ Human Rights Committee. Chitat Ng. V Kanada, Communication No. 469/1991// <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec469.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

Kanadoje mirties bausmė buvo panaikinta 1976 m., išskyrus tam tikrus karinius nusikaltimus. Ekstradicijos sutarties tarp Kanados ir JAV 6 straipsnis numatė, kad jeigu nusikaltimas dėl kurio prašoma išduoti asmenį yra baustinas mirties bausme pagal prašančiosios valstybės įstatymus, tačiau prašomosios valstybės įstatymai nenumato tokios bausmės už tokį pat nusikaltimą, tai asmenį galima atsisakyti išduoti. Tačiau prašančioji valstybė gali pateikti garantiją, kad mirties bausmė nebus paskirta, o jeigu bus paskirta, ji nebus įvykdyta. Prašomoji valstybė tokią garantiją turi pripažinti pakankama. Teisė siekti garantijos, kad mirties bausmė nebūtų paskirta, yra palikta valstybių nuožiūrai. Kanados Teisingumo ministras nusprendė tokios garantijos neprašyti. 1991 m. rugsėjo 26 d. Charles Chitat Ng ekstradicijos pagrindu buvo išduotas JAV. Skunde pareiškėjas teigė, kad Kanada išduodama jį JAV pažeidė žmogaus teises. Visų pirma dėl tokio ministro sprendimo buvo kreiptasi į Federacinį teismą. 1990 m. birželio 8 d. - į Kanados Aukščiausiąjį Teismą, kuris nusprendė, kad pareiškėjo ekstradicija be garantijų, jog jam nebus paskirta ar įvykdyta mirties bausmė,

pateikė Charles Chitat Ng., JAV gyventojas, gimęs Hong Konge. 1985 m. pareiškėjas buvo suimtas, teisiamas ir nuteistas Albertoje (Kanada) už pasikėsinimą apiplėšti parduotuvę bei apsaugos darbuotojo nužudymą. 1987 m. JAV paprašė jo ekstradicijos, kadangi ten jis buvo kaltinamas pagal 19 Kalifornijos valstijos kaltinamojo akto punktą, tarp kurių 12 nužudymų, įvykdytų 1984 ir 1985 m. Jeigu pareiškėjas būtų buvęs nuteistas jam grėstų mirties bausmė. JTO Žmogaus teisių komitetas iškėlė du klausimus, susijusius su galimybe, jog Kanada išduodama pilietį C. Ng. JAV pažeidė TPPTP 6 straipsnį: visų pirma, jis klausė, ar 6 straipsnio 1 punkto reikalavimai saugoti teisę į gyvybę draudžia Kanadai pastatyti asmenį į realų pavojų (šioje situacijoje tai yra būtina ir numatoma pasekmė), dėl kurio jam bus įvykdyta mirties bausmė ir jis neteks gyvybės. Antra, ar tas faktas, jog Kanada panaikino mirties bausmę, išskyrus tam tikrus karinius nusikaltimus, įpareigoja Kanadą atsisakyti vykdyti ekstradiciją ar prašyti garantijų iš JAV, kaip tai buvo numatyta 6 sutarties dėl ekstradicijos straipsnyje, tam kad mirties bausmė nebūtų paskirta C. Ng. Atsakydamas į minėtus klausimus nusprendė, kad **6 straipsnio 1 punktas turi būti aiškinamas kartu su 6 straipsnio 2 punktu, kuris neuždraudžia taikyti mirties bausmės kaip bausmės už sunkiausių nusikaltimus**. Valstybės turi atsakingai vykdyti nustatytą pareigą saugoti teisę į gyvybę, ypač tuomet, kai taiko nuostatas dėl ekstradicijos, tačiau komitetas nemano, kad 6 straipsnis įpareigojo Kanadą atsisakyti C. Ng išduoti ar būtinai prašyti garantijų dėl mirties bausmės netaikymo. Sprendimas pareiškėją išduoti nebuvo priimtas savavališkai ar neapgalvotai. Taigi TPPTP 6 straipsnis nebuvo pažeistas. Toliau buvo sprendžiamas klausimas, ar mirties bausmės taikymas pažeidžia 7 straipsnį (kankinimo, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ir baudimo uždraudimas). JTO Žmogaus teisių komiteto nuomone, mirties bausmės vykdymas uždusinant dujomis (angliškai *gas asphyxiation*) prieštarauja tarptautiniams žmogiško elgesio standartams ir prilygsta 7 straipsnyje apibūdintam elgesiui. 6 straipsnio 2 punktas leidžia vykdyti mirties bausmę esant tam tikram nors ir ribotam aplinkybių skaičiui, tačiau bet koks įstatymų numatytas mirties įvykdymo būdas negali prieštarauti 7 straipsnio nuostatomis. Taip pat buvo atsižvelgta į komentarą, kuriame mirties bausmės vykdymui keliamas reikalavimas sukelti kiek įmanoma mažiau fizinių ir psichinių kančių⁷⁰. Šiuo konkrečiu atveju komitetas padarė išvadą, kad mirties bausmės įvykdymas numatytu būdu netenkina „mažiausių galimų fizinių ir psichinių kančių“ testo, todėl pripažino 7 straipsnio pažeidimą.

neprieštarauja nei Kanados konstitucinei žmogaus teisių apsaugai nei tarptautinės bendruomenės standartams. Skunde *Ch. Ch. Ng* teigė, jog buvo pažeisti TPPTP 6 ir 7 straipsniai.

⁷⁰ Netherlands Institute of Human Rights. General Comment No. 20 (44)//

http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Gen_Com.nsf/3b4ae2c98fe8b54dc12568870055fbbd/abc751d75e39c69ec125688700532c2e?OpenDocument; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

Vienas iš komiteto narių savo atskirojoje nuomonėje pareiškė, kad nors 6 straipsnis ir nenustato kategoriško reikalavimo panaikinti mirties bausmę, tačiau jis numato eilę įsipareigojimų valstybėms, kurios tokios bausmės dar nepanaikino. Jis remiasi JTO Žmogaus teisių komiteto anksčiau išreikšta nuomone, jog 6 straipsnis griežtai siūlo, jog mirties bausmės panaikinimas yra pageidautinas. Be to, TPPTP 6 straipsnio 2 ir 6 punktų formuluotės aiškiai duoda suprasti, kad 6 straipsnis toleruoja, esant tam tikroms riboms, bei atsižvelgiant į ateityje būsimą panaikinimą, mirties bausmės egzistavimą valstybėse, kurios jos taikymo dar nepanaikino.

Komiteto narys Fausto Pocar pateikė mintį, kad valstybė, jau panaikinusi mirties bausmę, turi teisinę pareigą jos nesugrąžinti. Ši pareiga suprantama dvejopai: tiek tiesiogiai kaip draudimas grąžinti mirties bausmę kaip tokią, tiek netiesiogiai, kaip valstybės konkretūs poelgiai – asmenų ekstradicija, išsiuntimas iš šalies ar priverstinis sugrąžinimas, kuomet asmuo esantis valstybės teritorijoje bei jos jurisdikcijoje pastatomas į mirties bausmės pavojų kitoje valstybėje. Būtent dėl to, anot Fausto Pocar, turi būti konstatuojamas 6 straipsnio pažeidimas.

1989 m. Generalinė Asamblėja priėmė **Antrąjį Fakultatyvinį Protokolą** (toliau – AFP) (59 balsai už ir 29 - prieš) mirties bausmei panaikinti. Protokolą yra ratifikavusios ar prie jo prisijungusios 60 valstybių⁷¹. AFP įsigaliojo 1991 m. liepos 11 d. AFP uždraudžia valstybėms taikyti mirties bausmę ir įpareigoja jas imtis visų būtinų priemonių mirties bausmei panaikinti. Pagal AFP 2 straipsnio 1 punktą valstybės gali taikyti vienintelę išimtį, numatančią „mirties bausmės taikymą karo metu, pripažinus asmenį kaltu karo metu padarius labai sunkų karinio pobūdžio nusikaltimą“⁷². Tokias išlygas buvo padariusios Ispanija, Malta, Azerbaidžianas, Graikija ir Kipras, tačiau vėliau Ispanija, Malta ir Kipras jų atsisakė. Azerbaidžianas savo išlygoje numatė, jog mirties bausmė taikytina ne tik karo metu, bet ir esant karo grėsmei⁷³, kam prieštaravimus pareiškė Suomija, Prancūzija, Vokietija, Olandija ir Švedija. Diskusijų kilo ir dėl „karo metu“ apibrėžimo. Pasak W. Schabas, karas turėtų apimti tik tarptautinius ginkluotus konfliktus, kurių pradžia paskelbia bent viena iš kariaujančių šalių⁷⁴. Su tuo nesutinka M. Nowak, pasak kurio, toks karo supratimas neatitinka šiuolaikinės valstybių praktikos, kadangi kaip rodo Jugoslavijos konfliktas, atskirti

⁷¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 12. Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of the death penalty: ratifications and reservations// <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/12.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

Lietuva ratifikavo 2001 m. rugpjūčio 2 d. Lietuvai AFP įsigaliojo 2002 m. birželio 27 d.

⁷² Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto antrasis fakultatyvinis protokolas mirties bausmei panaikinti// Valstybės žinios. 2001, Nr. 75 – 2641.

⁷³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of the death penalty//

<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/12.htm#reservations>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.

⁷⁴ Schabas W. The Abolition of the Death Penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 179.

tarptautinius ir netarptautinius ginkluotus konfliktus yra labai sunku, o be to tik nedidelė dalis jų yra oficialiai paskelbiama⁷⁵. Taigi „karo padėtis“ galėtų apimti visus ginkluotus konfliktus, kuriuos reglamentuoja tarptautinės humanitarinės teisės normos su sąlyga, jog apie karo būvį buvo oficialiai paskelbta nacionaline tvarka ir pranešta JTO Generaliniam Sekretoriui. Nors AFP ratifikacijos procesas ir nėra itin intensyvus, tačiau jis rodo tarptautinės bendruomenės principinį požiūrį į mirties bausmę⁷⁶.

Apibendrinus JTO Žmogaus teisių komiteto praktiką nagrinėjant individualius skundus, taip pat remiantis jo komentarais ir TPPTP 6 ir 7 straipsnių formuluotėmis aišku, jog kol kas neegzistuoja vienintelė ir griežta pozicija dėl to, kuris straipsnis yra pažeidžiamas (6 ar 7), kai klausimas yra susijęs su mirties bausmės taikymu. Vis dėlto, bent jau kol kas komitetas yra labiau linkęs pripažinti 7 straipsnio pažeidimus (kankinimų draudimas). Tai, kad komiteto nariai labai dažnai pareiškia atskiras nuomones, kuriose palaiko poziciją, jog asmens išsiuntimas į valstybę, kuri jam taikys mirties bausmę iš valstybės, kurioje tokia bausmė yra panaikinta, pažeidžia teisę į gyvybę, reiškia, jog TPPTP 6 straipsnio supratimas nėra vienareikšmiškas ir galbūt didėjant mirties bausmės absoliutaus panaikinimo idėjos pritarimui, teisė į gyvybę taps absoliučia ir neatimama teise.

TPPTP - tai tarptautinis dokumentas, pateikiantis platesnį teisės į gyvybę aiškinimą nei VŽTD. TPPTP 6 straipsnio nuostatos įtvirtina teisę į gyvybę, tačiau kartu ir jos išimtį – mirties bausmę. Vis dėlto mirties bausmės taikymas yra apribojamas, o 6 straipsnio 2 ir 6 punktai įtvirtina mirties bausmės panaikinimo idėją. Ir TPPTP, ir EŽTK, ir AŽTK reikalauja saugoti teisę į gyvybę, tačiau TPPTP normos formuluotė yra pati stipriausia, kadangi joje teisė į gyvybę yra apibūdinama kaip prigimtinė arba neatimama bei išreiškiama esamojo laiko forma. Tokiu būdu rengiant TPPTP tekstą komitetas norėjo pabrėžti valstybių pareigą imtis pozityvių priemonių, kad pastarosios garantuotų teisės į gyvybę įgyvendinimą⁷⁷.

2.2. Teisės į gyvybę reglamentavimas Europos žmogaus teisių apsaugos sistemoje

⁷⁵ M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. Kehl: N.P. Engel Publisher, 2005. P. 137.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109 - 3004.

2006 m. lapkričio 1 d. AFP buvo priėmusios 59 valstybės. Toms šalims, kurios yra įsipareigojusios pagal AFP, TPPTP 6 straipsnio 2, 4, 5 ir 6 punktai yra anuliuojami ir taikomos AFP nuostatos.

⁷⁷ Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. Kehl: N.P. Engel Publisher, 2005. P. 122.

Europos Taryba yra svarbiausia Europos žmogaus teisių apsaugos sistemoje veikianti organizacija, kurios vienas iš žmogaus teisių apsaugos srityje priimtų dokumentų yra 1950 m. lapkričio 4 d. EŽTK. Konvencija įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d., o vėliau buvo papildyta 14 protokolų, iš kurių 6 ir 13 yra skirti mirties bausmei. EŽTK yra ratifikavusios 46 valstybės⁷⁸.

Teisę į gyvybę reglamentuoja EŽTK **2 straipsnis**, kurio **1 punkte** numatyta, kad: „Kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas. Negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas“⁷⁹. **2 punktas** nustato baigtinį situacijų sąrašą⁸⁰, kurioms esant ir „nepanaudojant daugiau jėgos negu neišvengiamai būtina“, nuostata dėl teisės į gyvybę nebus pažeista. Iš straipsnio formuluotės nėra aišku, koku būdu ir kas konkrečiai yra įpareigojamas, ar tokią pareigą turi tik įstatymų leidėjas bei kaip turi būti interpretuojama įstatymo sąvoka.

2 straipsnio formuluotė dažnai kritikuojama dėl savo lakoniškumo ir lyginama su TPPTP 6 straipsnio formuluote (1 punkte nustatyta: „Kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę“). Akcentuojama, kad EŽTK tiesiogiai nepripažįsta teisės į gyvybę egzistavimo, o tik įpareigoja valstybes saugoti kiekvieno asmens teisę į gyvybę ir tyčia niekieno gyvybės neatimti⁸¹. Nepaisant to, 2 straipsnis laikomas vienu iš fundamentaliausių visoje EŽTK.

Rengiant EŽTK 2 straipsnį iš pradžių teisė į gyvybę apskritai nebuvo minima⁸². 1949 m. rugsėjo mėnesį Patariamoji Asamblėja pateikė projektą, kurio 2 straipsnis numatė įsipareigojimą užtikrinti asmens saugumą pagal VŽTD 3, 5, ir 8 straipsnius. Vėliau Jungtinės Karalystės atstovai pasiūlė išsamesnę formuluotę, kuri numatė savarankišką nuostatą dėl teisės į gyvybę ir mirties bausmę tose valstybėse, kur ji yra numatyta įstatymo ir paskirta teismo⁸³. Šiame pasiūlyme gyvybės nebuvo galima atimti tyčia, o mirties bausmė kartu su dar keletu atvejų buvo laikoma teisės į gyvybę

⁷⁸ European Court of Human Rights. Dates of ratification of the European Convention on Human Rights and Additional Protocols// <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts/Basic+Texts/Dates+of+ratification+of+the+European+Convention+on+Human+Rights+and+Additional+Protocols/>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

Lietuvai EŽTK įsigaliojo 1998 m. lapkričio 1 d.

⁷⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

⁸⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

2 (2): „Gyvybės atėmimas nėra laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos negu neišvengiamai būtina: a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto; b) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti; c) pagal įstatymą malšinant riaušes ar sukilimą“.

⁸¹ van Dijk P., van Hoof F., van Rij A. ir kiti. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Antwerpen: Intersentia, 2006. P. 352.

⁸² Macdonald R. St. J., Matscher F., Petzold H. The European System for the Protection of Human Rights. Dortrecht: Martinus Nijhoff Publisher, 1993. P. 208.

⁸³ Schabas W. The Abolition of the Death Penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 223.

išimtimis. Straipsnio projektas buvo beveik identiškas nuostatai dėl teisės į gyvybę, kurią Jungtinė Karalystė pasiūlė JTO Žmogaus teisių komisijai įtraukti į TPPTP.

Galiausiai Ministrų Komitetui buvo pateikti 2 projektai, atspindintys skirtingus požiūrius. Pirmas buvo vadinamas Alternatyva A ir pakartojo VŽTD 3 straipsnį. Alternatyva B buvo Jungtinės Karalystės siūlymas. Buvo nuspręsta priimti kompromisinį variantą: prie Alternatyvos A pridėjus dar vieną sakinį buvo gauta į VŽTD 3 straipsnį panaši nuostata. Nėra aišku, ar dėl EŽTK 2 straipsnio turinio buvo kilę diskusijų, kadangi *travaux preparatoires* beveik nepateikia tokios informacijos. Duomenų apie tai, kodėl buvo pasirinkta būtent tokia straipsnį sudarančių žodžių tvarka nėra, todėl ir klausimas, kokia apimtimi buvo norėta ginti teisę į gyvybę, lieka neatsakytas iki šių dienų. Aišku tik tai, jog teisės į gyvybę tinkama apsauga buvo labai svarbi EŽTK rengėjams⁸⁴.

2 straipsnio 1 punktą sukuria valstybei **pozityvią pareigą saugoti teisę į gyvybę įstatymu**. Ji reiškia, kad valstybė ne tik susilaiko nuo veiksmų, kuriais gyvybė atimama tyčia, bet ir imasi atitinkamų priemonių⁸⁵. Iš EŽTT praktikos matyti, jog valstybės pozityvi pareiga suprantama gana plačiai ir gali būti pažeidžiama įvairiais veiksmais. **Pirma**, valstybė gali būti laikoma pažeidusia asmens teisę į gyvybę, jeigu policijai suėmus geros sveikatos asmenį vėliau jo sveikata taip pablogėja, jog jis mišta (byla *Velikova prieš Bulgariją*, kurioje EŽTT pripažino 2 straipsnio pažeidimą po to, kai Vyriausybė nepateikė įrodymų, jog suimtas, kurio būklė buvo itin sunki, buvo apžiūrėtas medikų. Byloje *Anguelova prieš Bulgariją*⁸⁶ EŽTT nusprendė, jog policijos pareigūnai negali būti laikomais neatsakingais tik dėl to, jog, pasak jų, jie negalėjo atlikti mediko funkcijų, dėl ko mirė jų suimtas asmuo). **Antra**, valstybė yra laikoma nesugebėjusia įvykdyti savo įsipareigojimų pagal 2 EŽTK straipsnį, jeigu sulaikymo metu nusižudo arba yra nužudomi jos jurisdikcijoje esantys kaliniai. Tokiose bylose EŽTT pirmiausia sprendė, ar atsakingi pareigūnai žinojo arba turėjo žinoti, jog asmeniui grėsė tikras ir neišvengiamas pavojus ir ar jie ėmėsi atitinkamų ir visų įmanomų priemonių, kad pavojus nesukeltų būtent tokių pasekmių (byloje *Paul ir Audrey Edwards prieš Jungtinę Karalystę*⁸⁷ EŽTT pripažino, jog C. Edwards patalpinimas į vieną kamerą su kaliniu,

⁸⁴ Black – Branch J. L. Being over nothingness: the right to life under the human rights act// <http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=top&rs=WLIN6.11&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.

⁸⁵ European Court of Human Rights. Case *McCann v. the United Kingdom*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=McCann&sessionid=9804414&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-13

⁸⁶ European Court of Human Rights. Case *Anguelova v. Bulgaria*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Anguelova%20%7C%20v.%20%7C%20Bulgaria&sessionid=9792249&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-11-29.

⁸⁷ European Court of Human Rights. Case *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Paul%20%7C%20Audrey%20>

turinčiu psichinę negalią, bei atsakingų asmenų neveikimas baigėsi jo nužudymu ir reiškė valstybės įsipareigojimų nevykdymą). **Trečia**, iš valstybių gali būti reikalaujama imtis praktinių priemonių, kad būtų apsaugota asmens gyvybė, net jeigu grėsmė gyvybei kyla dėl kito asmens veiksmų (byla *Osman prieš Jungtinę Karalystę*⁸⁸). Valstybė yra įpareigota imtis atitinkamų priemonių, kad apsaugotų jos jurisdikcijoje esančius asmenis (byla *L. C. B. prieš Jungtinę Karalystę*⁸⁹). **Ketvirta**, valstybė turi pareigą vykdyti efektyvų bylų tyrimą, o tie atvejai, kai gyvybę atima pareigūnai, turi būti kruopščiai nagrinėjami. Byloje *McCann ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* buvo pripažintas EŽTK 2 straipsnio pažeidimas, nes valstybė turėjo pareigą atlikti oficialų ir efektyvų bylos, kurios metu valstybės agentai nušovė asmenis, tyrimą. Tyrimo būdo ar sąlygų EŽTT neapibrėžė. Byloje *Kelly ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT pabrėžė, jog atliekant tyrimą labai svarbu, jog jį atliekantys pareigūnai būtų hierarchiškai, instituciškai ir praktiškai nepriklausomi nuo asmenų, kurie yra įtraukti į tyrimą⁹⁰. Byloje *Mcshane prieš Jungtinę Karalystę*⁹¹ ieškovė (D. McShane žmona) teigė, kad jos vyras mirė dėl tyčinių saugumo pajėgų veiksmų ir tapo nebūtino ir neproporcingo jėgos panaudojimo auka, o taip pat, kad byla buvo netinkamai ištirta. EŽTT konstatavo 2 straipsnio pažeidimą. Teismas akcentavo, kad kartu su kankinimo draudimu 2 straipsnis yra vienas iš

[20%7C%20Edwards%20%7C%20v.%20%7C%20the%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=9792249](http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1998/101.html)
&skin=hudoc-en; prisijungimo laikas: 2006-11-29.

⁸⁸ World Legal Information Institute. European Court of Human Rights. Case *Osman v. the United Kingdom*// <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1998/101.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.

Byloje EŽTT nagrinėjo, ar policijos pareigūnai iš jų turimų duomenų galėjo ir turėjo žinoti apie Osman šeimos nariams gresiantį tikrą ir neišvengiamą pavojų, kurį kėlė jų sūnaus mokytojas. EŽTK 2 straipsnis valstybėms nustato pozityvią pareigą imtis prevencinių priemonių, kad apsaugotų asmens gyvybę, kuriai grėsmę kelia kito asmens veiksmai. EŽTT pripažino, kad valstybė laikoma neįvykdžiusi savo pareigos tik tuomet, jeigu valdžios institucijos žinojo ar turėjo žinoti apie tikrą ir neišvengiamą pavojų asmens gyvybei ir nesiėmė visų įmanomų priemonių, kurios galėjo padėti minėto pavojaus išvengti.

⁸⁹ World Legal Information Institute. European Court of Human Rights. Case *L. C. B. v. the United Kingdom*// <http://worldlii.org/eu/cases/ECHR/1998/49.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.

Byloje *L. C. B. prieš Jungtinę Karalystę* buvo keliamas klausimas, ar valstybė neatliko savo pareigos 2 straipsnio prasme, kadangi neišpėjo tėvų (iš kurių vyras dalyvavo branduoliniuose bandymuose) apie galimas pasekmes vaikams bei nesugebėjimas kontroliuoti panaudojamos radiacijos kiekio. EŽTT nusprendė, jog 2 straipsnis nebuvo pažeistas, kadangi nebuvo įrodytas priežastinis ryšys tarp tėvo dalyvavimo su radiacija susijusioje veikloje bei dukters ligos (leukemijos).

⁹⁰ van Dijk P., van Hoof F., van Rij A. ir kt. *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*: Antwerpen: Intersentia, 2006. P. 370.

⁹¹ European Court of Human Rights. Case *Mcshane v. the United Kingdom*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=Mcshane%20%7C%20v%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=9860504&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

1996 m. liepos 12 d. naktį ieškovės vyras D. McShane su draugais buvo bare Šiaurės Airijoje. Netoliese vyko dideli neramumai, kurių metu demonstracijos dalyviai naudojo savos gamybos bombas, o britų policijos pajėgos - plastikines kulkas. Kai D. McShane su draugu paliko barą, netoli jų didelė minia žmonių į policijos pareigūnus mėtė raketas. Minia naudojo reklaminius skydus bei dėžes, kad prisidengtų nuo plastikinių kulku. Vienas iš inspektorių paliepė šarvuoto automobilio vairuotojui važiuoti minios link. Traukdamasis D. McShane pargriuvo po reklaminiu skydu, kuris griūdamas jį sužalojo. Jis buvo nuvežtas į ligoninę, kur mirė.

pamatinių demokratinės visuomenės vertybių⁹². Pareiga saugoti teisę į gyvybę pagal 2 straipsnį turi būti taikoma kartu su valstybių bendrąja pareiga kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam asmeniui garantuoti EŽTK I skyriuje apibrėžtas teises bei laisves ir reikalauja, kad esant mirties atvejams, kuomet panaudojama jėga, būtų atliekamas efektyvus tyrimas.

EŽTK apima tik tuos teisės į gyvybę pažeidimus, už kuriuos yra atsakinga valstybė, t.y. kuriuos padarė valstybės valdžios, valdymo, teisminės ir kitos institucijos ar pareigūnai. Jokia konvencija negali apimti visų egzistuojančių grėsmių asmens gyvybei, todėl valstybės atsako tik už tyčinius ar nerūpestingus gyvybės atėmimo atvejus⁹³. Žodis „tyčia“ dabartinės lietuvių kalbos žodyne aiškinamas „sąmoningai, specialiai, iš anksto apgalvojus“⁹⁴. Tokios veikos turi būti draudžiamos ir baudžiamos pagal įstatymą, išskyrus tuos atvejus, kurie yra leidžiami pagal EŽTK 2 straipsnį.

Įstatymas, kuris saugo teisę į gyvybę, turi būti realiai įgyvendinamas, o jo nuostatas pažeidę asmenys atitinkamai nubausti. Byloje *McCann ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* JTO Žmogaus teisių komisija pabrėžė, jog įstatymas turi būti pakankamas, kad būtų apsaugota EŽTK įtvirtintos teisės esmė. Pareiga užtikrinti tinkamą teisės į gyvybę įgyvendinimą nėra nustatoma vien įstatymų leidėjui. Tai labiau bendrojo pobūdžio pareiga valdžios institucijoms⁹⁵.

EŽTK rengėjai numatė tik keletą **teisės į gyvybę išimčių**. **Pirmoji** išimtis – tai mirties bausmė. Mirties bausmė yra vienintelė aplinkybė, kuriai esant leidžiamas tyčinis gyvybės atėmimas EŽTK prasme. EŽTK 2 straipsnis įteisina mirties bausmę, kuri turi būti „paskiriama teismo už nusikaltimą, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas“⁹⁶. Ši norma yra kritikuojama dėl to, kad ji yra ne tik per kukli, bet ir kartoja EŽTK 7 straipsnį, pagal kurį „nėra bausmės be įstatymo“⁹⁷. Be to, priešingai negu kiti universalūs ar regioniniai dokumentai EŽTK mirties bausmei nenustato jokių apribojimų, be jau minėtų procedūrinių⁹⁸. Manoma, jog mirties bausmė atitinka EŽTK nuostatas tik

92 Tą patį EŽTT pakartojo ir byloje *Hugh Jordan v The United Kingdom*//

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Hugh%20%7C%20Jordan%20%7C%20v%20%7C%20The%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=9851445&skin=hudoc-en>;

prisijungimo laikas: 2006-12-27.

⁹³ van Dijk P., van Hoof G. J. H. Theory and practise of the European Convention on Human Rights// The Hague: Kluwer Law International, 1998. P.297.

⁹⁴ Lietuvių Kalbos Institutas. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas// Vilnius: Spindulys, 2000. P. 843.

⁹⁵ van Dijk P., van Hoof G. J. H. Theory... P. 298.

⁹⁶ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

⁹⁷ Fitzpatrick J. International standards on the death penalty: shifting discourse. Brooklyn Journal of International Law// http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=top&rs=WLIN6.09&mt=WorldJournals&vr=2_0&spa=intbaltic-1000&sv=Split; prisijungimo laikas: 2006-10-21.

⁹⁸ Pavyzdžiui, TPPTP 6 straipsnis draudžia taikyti mirties bausmę už nusikaltimus, padarytus jaunesnių kaip aštuoniolikos metų asmenų bei nėščioms moterims. AŽTK 4 straipsnis nustato dvi amžiaus ribas: jaunesni nei 18 ir

tuomet, kai ji nepažeidžia kitų EŽTK straipsnių: 6 straipsnyje numatytos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, proporcingumo įvykdytam nusikaltimui principo, 14 straipsnyje reglamentuojamo diskriminacijos draudimo. Taigi atsakant į klausimą, ar mirties bausmė atitinka EŽTK nuostatas būtina atsižvelgti į visų konvencijos straipsnių visumą. Atkreiptinas dėmesys, straipsnyje nenustatomi jokių apribojimai bei nedetalizuojamas įstatymas, kuris turėtų numatyti mirties bausmę. Taigi mirties bausmės vykdymas ar asmens ekstradicija į šalį, kur gali būti įvykdyta mirties bausmė nėra 2 straipsnio pažeidimas. Su mirties bausmės klausimu ir susijusi EŽTT byloja *Soering prieš Jungtinę Karalystę*. Jeigu pareiškėjas būtų išduotas ekstradicijos pagrindu JAV, ten už kaltinimus nužudymais jam grėstų mirties bausmė ir neišvengiamas laukimas „mirties koridoriuje“. Pasak EŽTT, asmens ekstradicija į kitą valstybę, kurioje jam gali būti paskirta ir įvykdyta mirties bausmė savaime nėra EŽTK 2 straipsnio pažeidimas. Tačiau mirties bausmės įvykdymo būdas, įvykdyto nusikaltimo sunkumo neproporcingumas paskirtai bausmei bei sulaikymo sąlygos neturi būti nežmoniškas elgesys EŽTK 3 straipsnio prasme. Vis dėlto, teisėjas De Meyer atskirojoje nuomonėje teigė, jog pareiškėjo ekstradicija į JAV ne tik pažeistų kankinimų, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ar baudimo uždraudimą, bet taip pat ir jo teisę į gyvybę⁹⁹. Pasak De Meyer, ieškovo ekstradicija reikštų jo pasmerkimą mirties bausmei Virdžinijos valstijoje JAV, kai tuo tarpu Jungtinėje Karalystėje tokios bausmės numato joks įstatymas. Kalbant apie asmens teisę į gyvybę, jokia prašoma valstybė neturi teisės leisti prašančiajai valstybei vykdyti to, kas pačioje prašančiojoje valstybėje yra uždrausta. Šiuo konkrečiu atveju, tol kol nacionalinėje valstybės teisėje nėra numatyta mirties bausmė už atitinkamą nusikalstamą veiką, toji valstybė negali rizikuoti asmens gyvybe atiduodama jį kitai valstybei, kuri numato tokią bausmę už tą patį nusikaltimą. Be to, EŽTK 2 straipsnio 2 sakinyje buvo parašytas maždaug prieš 40 metų, susiklosčius ypatingoms istorijos aplinkybėms – netrukus po Antrojo Pasaulinio karo. Tačiau **net jeigu jame vis dar egzistuoja formalus leidimas vykdyti mirties bausmę taikos metu, tai visiškai neatspindi šiandieninės situacijos bei prieštarauja teisinei sąmonei ir praktikai**. De Meyer pabrėžė, kad TPPTP 6 straipsnis bei AŽTK 4 straipsnis akivaizdžiai rodo teisinės sąmonės bei praktikos evoliuciją mirties bausmės panaikinimo linkme. Tokia bausmė nėra suderinama su dabartine Europos civilizacija. Šios bausmės prieštaravimas teisei buvo pripažintas Europos Tarybos Ministrų Komiteto dar 1982 m., kai buvo priimtas 6 EŽTK protokolas, panaikinant mirties bausmę. Apskritai, ekstradicija esant

vyresni nei 70 metų, o taip pat ir nėščios moterys. Be to, AŽTK draudžia mirties bausmės sugrąžinimą ją panaikinus bei jos taikymą už politinius ar panašius nusikaltimus.

⁹⁹ European Court of Human Rights. Case *Soering v The United Kingdom*// <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1989/14.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

tokioms aplinkybėms būtų nesuderinama su Europos teisingumo standartais bei prieštarautų Europos viešajai tvarkai¹⁰⁰.

Antra teisės į gyvybę išimtis EŽTK - jėgos panaudojimas, kuris nėra didesnis nei neišvengiamai būtina (2 straipsnio 2 punktas). Šis punktas nenustato aplinkybių, kurioms susidarius gyvybės atėmimas yra teisėtas (priešingai negu to paties straipsnio 1 punktas), jame tik apibūdinami atvejai, kai panaudojus jėgą gyvybės atėmimas yra neplanuota pasekmė¹⁰¹. Bet koks jėgos panaudojimas turi būti „neišvengiamai būtinas“, kas reiškia jėgos panaudojimo proporcingumo siekiamam tikslui principą. Pavyzdžiui, jėgos panaudojimas siekiant suimti asmenį, kuris nesipriešina ir nebando pabėgti, o tiesiog atsisako suteikti tam tikrą informaciją, nebūtų proporcingas ir negalėtų pateisinti gyvybės atėmimo. Istorinė tapusioje byloje *McCann ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT įtvirtino principus, susijusius su situacijomis, kai valdžios atstovai neproporcingai panaudoja jėgą siekdami apsaugoti kitų asmenų gyvybę¹⁰². Spręsdamas, ar jėgos panaudojimas neprieštaravo EŽTK 2 straipsniui, EŽTT nagrinėjo ne tik tai, ar jėgos panaudojimas buvo griežtai proporcingas tikslui apsaugoti asmenis nuo neteisėtos jėgos, bet ir tai, ar antiteroristinė operacija buvo suplanuota ir kontroliuojama valdžios institucijų taip, kad būtų kiek tik įmanoma daugiau sumažintas jėgos panaudojimas. Po to kai keturi kareiviai panaudojo šaunamuosius ginklus paaiškėjo, jog įtariamieji buvo neginkluoti, su savimi neturėjo bombos detonatoriaus, o mašinoje nebuvo bombos. Kareiviai prisipažino naudoję ginklus, kad nužudytų įtariamuosius. Jie manė, kad šaudymą buvo būtina tęsti tol, kol įtariamieji fiziškai nebegalėjo detonuoti prietaiso. EŽTT pripažino, jog kareiviai nuoširdžiai tikėjo, kad šaudyti buvo būtina, kad būtų užkirstas kelias bombos detonavimui ir rimtos žalos žmonių gyvybėms sukėlimui. EŽTT nusprendė, kad valstybės atstovų jėgos panaudojimas siekiant vieno iš 2 straipsnio 2 punkte išvardintų tikslų yra pateisinamas, jeigu jis remiasi nuoširdžiu įsitikinimu, kuris dėl pagrįstų priežasčių tuo metu atrodo teisingas, net jeigu jis pasirodo esąs klaidingas. Pasisakydamas apie visos operacijos organizavimą bei kontrolę

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ Hood R. *The Death Penalty Beyond Abolition*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004. P. 97.

¹⁰² European Court of Human Rights. Case *McCann v. the United Kingdom*//

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=McCann%20%7C%20others&sessionid=9804414&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-13.

Šioje byloje Jungtinės Karalystės kariai nušovė tris teroristus, įtariamus planuojamu bombos susprogdinimu Gibraltare. Jungtinės Karalystės valdžios atstovams gavus informacijos apie planuojamą teroristinę ataką Gibraltare kilo fundamentali dilema. Viena vertus, jie turėjo atsižvelgti į pareigą apsaugoti žmonių gyvybes Gibraltare, įskaitant ir jų pačių karinį personalą, tačiau kita vertus, užtikrinti minimalų pavojingos jėgos panaudojimą prieš įtariamuosius, kad nebūtų pažeista nacionalinė ir tarptautinė teisė. Valdžios atstovai susidūrė su IRA organizacijos nariais, kurie buvo nuteisti už sprogdinimus ir yra sprogdmenų žinovai. IRA savo elgesiu praeityje pademonstravo žmogaus gyvybės nepaisymą. Valdžios institucijos buvo iš anksto įspėtos dėl gresiančios teroristų atakos ir turėjo galimybę suplanuoti savo atsaką ir kartu su vietos Gibraltaro valdžios atstovais imtis priemonių, kad būtų sužlugdyta ataka ir suimti įtariamieji. Vis dėlto, valdžios atstovai nežinojo visų faktų ir turėjo savo veiksmus remti nepilnomis hipotezėmis.

EŽTT suabejojo, kodėl įtariamieji nebuvo areštuoti, kai jiems buvo leista įvažiuoti į Gibraltarą, nors jau tuo metu valdžios atstovai juos įtarė vykdant misiją. Valdžios atstovai buvo įpareigoti gerbti įtariamųjų teisę į gyvybę ir elgtis ypač rūpestingai vertindami gautą informaciją prieš perduodami ją kareiviams, kurių šaunamųjų ginklų panaudojimas būtų automatiškai reiškęs mirtį (angliškai *shoot to kill*). Atsižvelgiant į šias priežastis EŽTT nebuvo įtikintas, jog 3 teroristų nužudymas reiškė jėgos, kuri buvo ne didesnė nei būtina siekiant apsaugoti asmenis nuo neteisėto smurto, panaudojimą. Buvo pripažintas 2 straipsnio pažeidimas.

Kaip ir TPPTP 6 straipsnis EŽTK 2 straipsnis įkūnija vieną iš fundamentaliausių nuostatų, nuo kurios esant taikos metui nėra leidžiamas joks nukrypimas. EŽTK 15 straipsnyje numatytas draudimas valstybėms nukrypti nuo šios teisės netgi esant nepaprastajai padėčiai. Nuo EŽTK 2 straipsnio nukrypti galima tik esant mirties atvejams dėl teisėtų karo veiksmų¹⁰³. 15 straipsnio 3 punktas patvirtina, kad teisei į gyvybę buvo suteikiama ypatinga reikšmė. Jis reikalauja, kad “kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis, besinaudojanti šia teise nukrypti nuo įsipareigojimų, privalo išsamiai informuoti Europos Tarybos Generalinį Sekretorių apie priemones, kurių ji ėmėsi, ir apie tokių priemonių ištakas bei motyvus. Ji Europos Tarybos Generalinį Sekretorių taip pat informuoja, nuo kokios datos šios priemonės neteko galios ir Konvencijos nuostatos vėl buvo imtos visapusiškai įgyvendinti“¹⁰⁴.

1983 m. balandžio 28 d. buvo priimtas **EŽTK 6 protokolas dėl mirties bausmės panaikinimo**. Protokolas įsigaliojo 1985 m. kovo 1 d. Jį ratifikavo 45 valstybės¹⁰⁵. Pagrindinė protokolo atsiradimo priežastis buvo tai, jog EŽTK 2 straipsnis neatspindėjo naujausio požiūrio į mirties bausmės problemą¹⁰⁶. Vis dėlto, šis protokolas leido taikyti mirties bausmę karo metu ar esant neišvengiamai karo grėsmei. Jeigu valstybė, kuri yra prisijungusi prie šio protokolo, norėtų kaltinamą asmenį išsiųsti į šalį, kurioje jam grėstų mirties bausmė, ji rizikuoja pažeisti protokolo nuostatas, o siunčiančioji valstybė turi gauti iš priimančios valstybės sutikimą, jog asmeniui nebus įgyvendinta mirties bausmė¹⁰⁷.

¹⁰³ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016. 15 straipsnio 2 punktas.

¹⁰⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016. 15 straipsnio 3 punktas.

¹⁰⁵ Council of Europe. Protocol No. 6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty//

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=114&CM=8&DF=12/27/2006&CL=ENG>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

Lietuva protokolą ratifikavo 1999 m. liepos 8 d., o jis įsigaliojo 1999 m. rugpjūčio 1 d.

¹⁰⁶ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000. P. 55.

¹⁰⁷ Ovey C., White R. Jacobs and White, The European Convention on Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 62.

2002 m. gegužės 3 d. Vilniuje buvo priimtas **EŽTK 13 protokolas dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais**, kuriam neleidžiama daryti jokių išlygų. Jis įsigaliojo 2003 m. liepos 1 d., o jį ratifikavo ar prie jo kol kas prisijungė 37 šalys¹⁰⁸. Protokolo preambulėje įtvirtinta, jog „kiekvieno teisė į gyvybę yra pagrindinė demokratinės visuomenės vertybė ir kad siekiant apsaugoti šią teisę bei visiškai pripažinti visų žmonių prigimtinių orumą būtina panaikinti mirties bausmę“. Taigi protokolas susieja teisę į gyvybę ir mirties bausmės panaikinimą. Manome, jog šis EŽTK protokolas geriausiai atspindi šiuolaikinę teisės į gyvybę sampratą ir įpareigoja valstybes visiškai panaikinti mirties bausmę.

Europos Taryba 1999 m. rezoliucijoje pareiškė, kad mirties bausmės taikymas yra nežmoniška ir žeminanti bausmė bei pačios fundamentaliausios teisės - teisės į gyvybę pažeidimas¹⁰⁹. Todėl tokia bausmė neturi būti taikoma civilizuotose, demokratinėse, teisinėse visuomenėse. 2001 rezoliucijoje¹¹⁰ buvo dar kartą išreikšta opozicija mirties bausmės taikymo atžvilgiu, tačiau paminėtas tik šios bausmės prieštaravimas EŽTK 3 straipsniui (kankinimų, žiauraus ir žeminančio baudimo draudimas).

EŽTT išnagrinėjo tik vieną bylą dėl mirties bausmės taikymo Europos Tarybos šalyje. 2005 m. byloje *Ocalan prieš Turkiją* EŽTT pacitavo EŽTK 13 protokolo preambulę, kurioje teisė į gyvybę yra vadinama „pamatine vertybe demokratinėje visuomenėje, o mirties bausmės panaikinimas yra būtinas, kad būtų užtikrinta ši teisė bei visiškai pripažinti žmogaus orumo pripažinimas“¹¹¹. Į EŽTT kreipėsi A. Ocalan, vieno judėjimo Turkijoje lyderis, kuris 1999 m. vasario mėnesį buvo areštuotas, o birželio mėnesį nubaustas mirties bausme. Savo pareiškime A. Ocalan tvirtino, jog EŽTK šalių praktika byloja, kad mirties bausmės skyrimas bei jos vykdymas turi būti suprantami kaip prieštaraujantys EŽTK 2 straipsnyje įtvirtintai teisei į gyvybę¹¹². Jis taip pat skundėsi dėl galimo 2 straipsnio pažeidimo kartu su 14 straipsniu (diskriminacijos draudimas), kadangi jo nubaudimas pakariant prieštarautų Vyriausybės nuosekliai praktikai nevykdyti tokių

¹⁰⁸ Council of Europe. Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances// <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=187&CM=8&DF=12/27/2006&CL=ENG>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

Lietuva ratifikavo 2004 m. sausio 29 d., įsigaliojo Lietuvai 2004 m. gegužės 1 d.

¹⁰⁹ Council of Europe. Parliamentary Assembly. Resolution 1187. Europe: a Death Penalty - Free Continent// <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/ERES1187.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-24.

¹¹⁰ Council of Europe. Parliamentary Assembly. Resolution 1253. Abolition of the death penalty in Council of Europe Observer states// <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/ERES1253.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-24.

¹¹¹ European Court of Human Rights. Case *Ocalan v Turkey*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Ocalan%207C%20Turkey&sessionid=9810012&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-13.

¹¹² *Ibid.*

bausmių (nuo 1984 m.). Teismas atmetė reikalavimus dėl EŽTK 2, 3 ir 14 straipsnių, kadangi mirties bausmė Turkijoje buvo panaikinta, todėl ieškovui ji buvo pakeista į įkalinimą iki gyvos galvos. Kalbėdamas apie mirties bausmės prieštaravimą EŽTK nuostatomis, EŽTT rėmėsi mirties bausmės prieštaravimu EŽTK 3 straipsniui, kuris numato kankinimą, nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimą. EŽTT taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog ieškovas nebuvo teisiamas nepriklausomo ir nešališko teismo, todėl mirties bausmės skyrimas esant tokioms aplinkybėms asmenį nepagrįstai verčia bijoti, jog jam bus įvykdyta neteisinga bausmė. Pasak EŽTT, tai sąlygotą **nežmonišką elgesį EŽTK 3 straipsnio prasme.**

EŽTK 2 straipsnio *travaux perparatoires* nepateikė atsakymų į daugelį klausimų, kurie iškilo jame įtvirtintą normą pradėjus taikyti praktikoje. Vis dėlto, teisė į gyvybę yra laikoma fundamentaliausia nuostata visoje EŽTK, o šiandieninė EŽTT teismo praktika dėl teisės į gyvybę yra viena gausiausių. Lyginant ribas, kurias nustato TPPTP ir EŽTK mirties bausmės taikymui, galima daryti išvadą, jog TPPTP šiek tiek labiau detalizuoja sąlygas, kurios leidžia paskirti mirties bausmę, tačiau iš esmės nuostatos yra panašios. Palyginus JTO Žmogaus teisių komiteto ir EŽTT praktiką matyti, jog EŽTT byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę* sprendė tik „mirties koridorias“ prieštaravimo EŽTK 3 straipsnio nuostatomis (kankinimų uždraudimas)¹¹³ klausimą, o ne jos prieštaravimo teisei į gyvybę (JTO Žmogaus teisių komiteto skundas dėl ekstradicijos į JAV *Kindler prieš Kanadą*). Vis dėlto, teisėjo De Meyer atskiroji nuomonė, jog asmens išsiuntimas į valstybę, kurioje jam grėstų mirties bausmė, ne tik reikštų nežmonišką, žeminantį elgesį ar baudimą, tačiau taip pat į pavojų pastatytų ir jo gyvybę, bei tai, kad EŽTK nuostatos neatitinka šiandieninių europietišku vertybių rodo, jog komiteto ir teismo praktika teisės į gyvybę klausimu turi ir panašumų.

2.3. Teisės į gyvybę reglamentavimas Inter – Amerikos žmogaus teisių apsaugos sistemoje

Konvencinė šios regioninės sistemos pradžia siejama su 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos priėmimu, kuri laikoma pirmu bendro pobūdžio tarptautiniu dokumentu žmogaus teisių srityje¹¹⁴. Inter - Amerikos sistemoje veikia Amerikos valstybių organizacija (toliau AVO), kurią sudaro 35 šalys iš Pietų, Centrinės ir Šiaurės Amerikos. Žmogaus teises reglamentuoja

¹¹³ European Court of Human Rights. Case *Soering v the United Kingdom*//

<http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1989/14.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

¹¹⁴ Inter – American Commission on Human Rights// <http://www.cidh.org/what.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

jau minėta 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija, 1969 m. priimta ir 1978 m. liepos 18 d. įsigaliojusi AŽTK bei du jos protokolai (1988 m. Protokolas dėl ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių ir 1990 m. Protokolas dėl mirties bausmės panaikinimo). Rengiant AŽTK buvo atsižvelgta į EŽTK ir TPPTP struktūrą bei jose reglamentuojamas normas. AŽTK pagrindas yra 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija, todėl daugelis AŽTK normų (taip pat ir teisė į gyvybę) yra interpretuojamos remiantis deklaracija bei jos *travaux preparatoires*. AŽTK yra ratifikavusios 25 šalys. Remiantis AVO Chartijos bei AŽTK nuostatomis žmogaus teisėms saugoti 1959 m. buvo įkurta Inter – Amerikos žmogaus teisių komisija (toliau IAŽTK), o vėliau Inter – Amerikos žmogaus teisių teismas (toliau IAŽTT). Teisė į gyvybę yra reglamentuojama ir 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijoje, ir AŽTK. Deklaracijos I straipsnis teigia, jog „Kiekvienas žmogus (angliškai *human being*) turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens apsaugą“¹¹⁵. Kadangi deklaracijos nuostatos nėra įpareigojančios darbe bus analizuojama teisė į gyvybę, įtvirtinta AŽTK 4 straipsnyje.

4 straipsnio 1 punktas numato, jog: „kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo gyvybė būtų gerbiama. Ši teisė turi būti saugoma įstatymo, apskritai nuo vaisiaus užuomazgos momento. Savavališkai niekam neturi būti atimta gyvybė“¹¹⁶. To paties straipsnio **2 – 6 punktai** yra skirti mirties bausmės reglamentavimui. AŽTK 4 straipsnis yra panašios struktūros kaip ir TPPTP 6 straipsnis, nes abiejų dokumentų 1 punktas yra skirtas teisei į gyvybę, o 2 - 6 punktai jos išimčiai – mirties bausmei. Taigi AŽTK remiasi šiek tiek anksčiau priimto universalaus dokumento struktūra.

Teisė į gyvybę yra suprantama kaip fundamentali ir išsiskirianti iš kitų teisių. Nuostata „kad visi asmenys turi teisę, kad jų teisė į gyvybę būtų gerbiama“ skiriasi nuo jau nagrinėtų TPPTP ir EŽTK nuostatų: priešingai nei TPPTP, čia teisė į gyvybę tiesiogiai nėra vadinama neatimama ar prigimtine, EŽTK apskritai nenumato teisės į gyvybę egzistavimo, o iškart įtvirtina valstybės pareigą gyvybę saugoti įstatymu. Teisės literatūroje bei straipsnio rengimo *travaux preparatoires* atsakymo į klausimą, kodėl buvo pasirinkta tokia formuluotė, nepavyko rasti, tačiau pagarbos teisei į gyvybę aspektas nėra minimas nei TPPTP, nei EŽTK.

Kaip ir TPPTP bei EŽTK 4 straipsnis sukuria valstybėms pozityvią pareigą saugoti teisę į gyvybę įstatymu. Valstybė įsipareigoja, jog pirma, **gyvybės atėmimas nacionalinėje teisėje bus laikomas neteisėtu**, antra, tokios nacionalinės teisės nuostatos bus tinkamai įgyvendinamos ir trečia, visi **gyvybės atėmimo atvejai bus kruopščiai tiriami**, o atsakingi asmenys nubausti. Byloje

¹¹⁵ American Declaration of the Rights and Duties of Man // <http://www.cidh.org/Basicos/basic2.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

¹¹⁶ Office of International Law. Organization of American States. American Convention on Human Rights// <http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/b-32.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

Neira Alegria prieš Peru IAŽTT nusprendė, kad kalėjimo prižiūrėtojai panaudojo jėgą neproporcingai, kas lėmė savavališką gyvybės atėmimą ir pažeidė AŽTK 4 straipsnį. Taigi valstybė yra įpareigota **taikyti panaudojamos jėgos proporcingumo testą**. IAŽTK nagrinėdama peticijas dėl AŽTK 4 straipsnio įtvirtino su teise į gyvybę susijusius principus, kuriais remiantis **neoficialūs mirties bausmės įvykdymo atvejai, nužudymai ir priverstiniai dingimai be žinios** yra laikomi teisės į gyvybę pažeidimais. Dažniausiai teisė į gyvybę pažeidžiama vykdant priverstinius dingimus be žinios, kurių AŽTK tiesiogiai nedraudžia. 1982 m. IAŽTK byloje 7245¹¹⁷ pripažino, kad tokie veiksmai reiškia rimtą teisės į gyvybę pažeidimą. Valstybės pozityvios pareigos turinys teisės į gyvybę atžvilgiu buvo plėtojamas IAŽTT byloje *Velasquez Rodriguez prieš Hondūrą*. 1988 m. IAŽTK kreipėsi į IAŽTT, kad šis nuspręstų, ar Hondūro valstybė pažeidė AŽTK 4 straipsnį. Bylos esmė susijusi su asmenų dingimu be žinios Hondūre¹¹⁸. Išnagrinėjęs visas aplinkybes IAŽTT nusprendė, kad Hondūras nesugebėjo atlikti tyrimo dėl aplinkybių, susijusių su asmenų dingimu be žinios, ir pažeidė AŽTK 1 straipsnį, neužtikrindamas teisių, saugomų AŽTK 4 straipsnyje. Valstybių pozityvią pareigą IAŽTT apibrėžė kaip valstybės pareigą kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui užtikrinti teisę į gyvybę ir tai, kad gyvybė nebūtų atimama savavališkai.

Šios pareigos apimtis buvo nagrinėjama ir byloje *Gangaram Panday*¹¹⁹, kur IAŽTT nepripažino teisės į gyvybę pažeidimo, tačiau 3 teisėjai savo atskirose nuomonėse pasisakė, jog

¹¹⁷ Inter – American Commission on Human Rights. Case 7245 (Nicaragua) //

http://www.cidh.org/annualrep/82_83eng/Nicaragua7245.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-01.

¹¹⁸ University of Minnesota. Human Rights Library. *Velasquez Rodriguez Case*, Judgment of July 29, 1988, Inter-Am.Ct.H.R.// http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/b_11_12d.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

Hondūro Nacionalinio Autonominio universiteto studentas, M. Velasquez, buvo sulaikytas be arešto orderio Nacionalinio Tyrimų Biuro bei Hondūro ginkluotųjų pajėgų G -2 atstovų. Pasak liudytojų, M. Velasquez ir kiti sulaikytieji buvo uždaryti į kameras antroje Viešojoje Saugumo Pajėgų stotyje. Ten jis buvo apkaltintas politiniai nusikaltimais bei žiauriai kankinamas ir apklašinėjamas. 1981 m. rugsėjo mėn. M. Velasquez buvo perkeltas į pirmą pėstininkų batalioną, kur buvo tęsiama jo apklausa. 1988 m. IAŽTK kreipėsi į IAŽTT, kad šis nuspręstų, ar Hondūro valstybė pažeidė AŽTK 4 straipsnį. IAŽTK kreipėsi į Hondūro Vyriausybę prašydama pateikti daugiau informacijos dėl minėtų įvykių. 1985 m. spalio mėn. Vyriausybė pateikė Tyrimo Komisijos išvadą. IAŽTT patvirtino tokius faktus: pirma, nuo 1981 iki 1984 Hondūre be žinios dingo nuo 100 iki 150 asmenų. Antra, visi šie dingimai buvo labai panašūs: dažnai dienos metu viešose vietose aukas jėga pagrobavo ginkluoti vyrai civiliais rūbais. Trečia, Hondūre buvo žinoma, kad pagrobimus vykdė kariuomenės ar policijos personalas, ar pagal jų nurodymus veikiantys asmenys. Ketvirta, pagrobimai buvo sistemingi, t.y. aukomis tapdavo asmenys, kuriuos Hondūro pareigūnai laikė pavojingus šalies saugumui, aukos būdavo ilgą laiką sekamos. Aukos buvo gabenamos iš vienu į kitus neoficialius kardamuosius kalėjimus. Ten asmenys buvo apklausiami, su jais žiauriai ir žeminančiai elgiamasi, vyko pagrobimų kankinimai. Kai kurie asmenys buvo nužudomi, o jų kūnai laidojami slaptose kapinėse. Apklausiami teisininkų, dingusių be žinios asmenų artimųjų ar žmogaus teisių apsauga suinteresuotų institucijų atstovų atsakingi asmenys sistemingai neigė, ką nors žinantys apie sulaikymus ar dingusius be žinios asmenis. Kariuomenės ir policijos pareigūnai tiesiog neigė asmenų dingimo be žinios faktą, nesugebėjo minėtų bylų iširti ir užkirsti jiems kelio. Tyrimo komitetas, kurį įkūrė Vyriausybė, nedavė jokių rezultatų. IAŽTT nusprendė, jog tai, kad M. Velasquez dingo be žinios minėtomis aplinkybėmis ir tai, kad jau 7 metai iš jo nėra jokių žinių, leidžia preziumuoti, jog jis yra miręs. Be to, M. Velasquez pagrobimas ir dingimas be žinios atitiko aukščiau apibūdintą pagrobimų praktiką Hondūre.

¹¹⁹ University of Minnesota. Human Rights Library. Inter – American Court of Human Rights. *Gangaram Panday case*// <http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/16-ing.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-04.

„pagal AŽTK 4 straipsnio 1 punktą valstybės pareiga veikti rūpestingai yra didesnė, jeigu tai yra susiję su neteisėtu sulaikymu. Rūpestingumas reikalauja, kad valstybė užkirstų kelią tokioms situacijoms, kurios kartais ir dėl aplaidumo gali pasibaigti teisės į gyvybę neliečiamumo paneigimu“.

Kaip ir TPPTP bei EŽTK, 4 straipsnis numato, jog „savavališkai niekam neturi būti atimta gyvybė“. Ši nuostata draudžia savavališką gyvybės atėmimą, tačiau neaišku ar buvo galvojama numatyti aplinkybes, kurios lemia nesavavališką gyvybės atėmimą. AŽTK 27 straipsnio 2 punktas teisę į gyvybę priskiria prie teisių, nuo kurių nėra leidžiama nukrypti. Taigi atsižvelgiant į tai, kad vienintelė teisės į gyvybę išimtis yra likusiuose 4 straipsnio punktuose numatyta mirties bausmė, kitokios gyvybės atėmimą pateisinančios aplinkybės neegzistuoja. Tą patvirtino ir IAŽTK savo išvadoje dėl peticijos 10.559 (*Peru*)¹²⁰: „Savavališko gyvybės atėmimo draudimas yra teisės į gyvybę pagrindas. Sąvokos „savavališkas“ panaudojimas klaidingai gali būti suprantamas kaip leidžiantis atimti gyvybę esant tam tikroms aplinkybėms, kai tai nėra daroma savavališkai. Priešingai, šios nuostatos tikslas yra siekti, jog būtų griežtinamos sąlygos, reglamentuojančios mirties bausmę ją vis dar taikančiose valstybėse“¹²¹. IAŽTT byloje *Neira Alegria prieš Peru* dėl 3 kalinių, žuvusių maišto viename iš Peru kalėjimų metu, nusprendė, kad tai, jog į AŽTK 4 straipsnį buvo nuspręsta įtraukti terminą „savavališkas“ akivaizdžiai byloja apie teismo proceso, kuris baigtųsi mirties bausmės nuosprendžiu, atsisakymą¹²².

AŽTK, priešingai nei EŽTK ar TPPTP, įtvirtino teisės į gyvybę pradžios momentą, kuriuo „apskritai laikomas apvaisinimo momentas“. 1981 m. byloje 2141 prieš JAV¹²³ (žinomos „Berniuko

¹²⁰ Inter – American Commission on Human Rights. Case 10.559 (Peru)// <http://www1.umn.edu/humanrts/cases/1996/peru1-96.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-04.

¹²¹ *Idib.*

¹²² University of Minnesota. Human Rights Library. *Neira Alegria v. Peru*// <http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/29-ing.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.

¹²³ Inter – American Commission on Human Rights. Case 2141 (United States)// <http://www.cidh.org/annualrep/80.81eng/USA2141.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

1973 m. Bostone gydytojas K. Edelin histerektomijos būdu 17 metų merginos ir jos motinos prašymu jai atliko abortą. Vėliau jis buvo apkaltintas ir nuteistas už žmogžudystę. Po apeliacijos 1976 m. Masačusetso Aukščiausiasis Teismas nuosprendį pakeitė ir K. Edelin išteisino dėl to, jog nebuvo pakankamai įrodymų dėl jo nerūpestingumo ir neatsakingumo. Nagrinėjant peticiją tiek JAV Vyriausybė, tiek peticijos pareiškėjai rėmėsi 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos pirmine straipsnio dėl teisės į gyvybę formuluote, kuri buvo: „kiekvienas asmuo turi teisę į gyvybę, taip pat tie, kurie dar nėra gimę ir tie, kurie serga nepagydomomis ligomis, yra protiškai atsilikę ar psichiškai nesveiki“¹²³. JAV Vyriausybė savo argumentuose pabrėžė, jog 1984 m. Bogotoje konferencijos dalyviai atmetė tokį straipsnio projektą ir priėmė paprastą nuostatą, kurioje teisė į gyvybę buvo sujungta su laisve ir asmens saugumu. Dėl tos priežasties būtų neteisinga deklaracijos nuostatą interpretuoti kaip taikytiną ir negimusiam kūdikiui. Nors AŽTK buvo priimta papildyti 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijai, tačiau abu dokumentai turi būti taikomi ir interpretuojami atskirai. Be to, 1948 m. deklaracija vienbalsiai buvo priimta Bogotoje, dalyvaujant JAV, o AŽTK yra sutartis, prie kurios JAV nėra prisijungusi. IAK interpretuodama 1948 m. deklaracijoje įtvirtintas teises neturi prieštarauti jos priėmėjų tikriesiems ketinimams. Kalbėdama apie abortus AŽTK teisės į gyvybę kontekste JAV Vyriausybė išskyrė du svarbius dalykus: pirma, rengiant teisės į gyvybę pradžios momento nuostatą buvo nuspręsta

kūdikio“ pavadinimu dėl vyriškos lyties negimusio kūdikio) buvo sprendžiama, ar vaisiaus sunaikinimas (abortas), leidžiamas pagal JAV valstijų įstatymus ir JAV Aukščiausiojo Teismo pateiktas JAV Konstitucijos interpretacijas (1973 m. byla Roe prieš Wade), yra suderinamas su teise į gyvybę pagal 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos I straipsnį. JAV nėra AŽTK dalyvė (JAV pasirašė 1977 m. birželio 1 d., tačiau vėliau jos neratifikavo). Taigi IAK nusprendė, jog 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos I straipsnis nebuvo pažeistas.

4 straipsnio **2 - 6 punktai** yra skirti **mirties bausmei reglamentuoti**. Nepaisant stiprios Lotynų Amerikos šalių pozicijos prieš mirties bausmę, politinė situacija sutrukdė nuostatas dėl mirties bausmės panaikinimo įtraukti į AŽTK. Teisės literatūroje vieningai pripažįstama, jog AŽTK nuostatos atspindi mirties bausmės panaikinimo tendencijas. Mirties bausmę leidžiama taikyti tik sunkiausiems nusikaltimams ir tik remiantis kompetetingo teismo galutiniu sprendimu, neprieštaraujančiu įstatymui, kuris numato tokią bausmę ir įsigaliojo iki tol, kol buvo padarytas nusikaltimas (2 punktas). Mirties bausmė negali būti taikoma už politinius ar susijusius nusikaltimus (4 punktas), mirties bausmė neturi būti taikoma asmenims, kurie nusikaltimo metu turėjo mažiau nei 18 arba daugiau nei 70 metų bei nėščioms moterims (5 punktas). Labai svarbus ir aiškus reikalavimas (priešingai nei TPPTP), jog mirties bausmė negali būti grąžinta valstybėse, kurios ją panaikino (3 punktas). Mirties bausmės taikymas, jeigu jis atitinka visus AŽTK numatytus reikalavimus, nėra 4 straipsnio 1 punkto pažeidimas.

1990 m. birželio 8 d. priimtas **AŽTK protokolas, kurio panaikinama mirties bausmė**. Kol kas protokolą ratifikavo tik 8 valstybės. Jo preambulėje įtvirtinta, jog „kiekvienas asmuo turi

įtraukti žodį „apskritai“, kadangi taip valstybėms narėms buvo palikta laisvė savo nacionaliniuose įstatymuose labai įvairiai reglamentuoti abortų klausimą. Antra, paskutinis 4 straipsnio 1 punkto sakinyje kalba apie „savavališką gyvybės atėmimą“. Sprendžiant ar atliekant abortą bus įvykdytas šios nuostatos pažeidimas svarbu žinoti dėl kokių aplinkybių abortas buvo atliktas. Vadinas, abortas atliktas be svarbios priežasties prieštarautų 4 straipsnio 1 punktui. Peticijos pareiškėjai teigė, jog formuluotė deklaracijoje buvo pakeista tiesiog siekiant supaprastinti tekstą, o ne pakeisti turinį. IAK pastebėjo, jog peticijos pareiškėjai pripažįsta, jog 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija neatsako į klausimą, kada prasideda gyvybė, tačiau jie stengiasi rasti atsakymą remdamiesi visų pirma, *travaux preparatoires* ir debatais dėl deklaracijos projekto, vykusios 1948 m. Bogotoje IX Tarptautinėje Amerikos valstybių konferencijoje. Ir antra, AŽTK, kuri buvo paskelbta kaip 1948 m. deklaracijos tęsinys. IAK remdamasi duomenimis dėl 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos priėmimo, t.y. tuo, jog pirmiausia buvo parengtas preliminarus straipsnio dėl teisės į gyvybę projektas, kurį turėjo svarstyti IX Tarptautinė Amerikos valstybių konferencija, o vėliau buvo sukurta darbo grupė, kuri svarstė konferencijos dalyvių siūlymus ir pateikė pataisas. 1948 m. balandžio 22 d. buvo pritarta deklaracijos I straipsniui su nedideliais žodiniais pakeitimais tekste ispanų kalba (oficialaus teksto anglų kalba nebuvo). Pasak IAK, deklaracijos rengėjai pakeitė straipsnio formuluotę, kad išvengtų vienareikšmiško atsakymo į klausimą dėl teisės į gyvybę pradžios. Pirminė nuostatos formuluotė buvo nesuderinama su daugelio Amerikos valstybių įstatymais dėl abortų ir mirties bausmės. Be to, IAK nemanė, jog peticijos pareiškėjai teisingai interpretavo teisės į gyvybę nuostatą AŽTK. Tai, jog prie nuostatos buvo pridėta „apskritai nuo apvaisinimo momento“, nereiškia, jog AŽTK rengėjai norėjo pakeisti 1948 m. Bogotoje priimtą teisės į gyvybę sampratą. IAK atsisakė remtis AŽTK 4 straipsniu, kad būtų interpretuotas 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos I straipsnis, kadangi JAV negalima įpareigoti tarptautinės sutarties, kurios ji nėra ratifikavusi, nuostatomis.

neatimamą teisę į pagarbą gyvybei, o mirties bausmės panaikinimas padeda užtikrinti efektyvesnę teisės į gyvybę apsaugą¹²⁴. Protokolas uždraudžia daryti išlygas, išskyrus, kai valstybė mirties bausmę nori taikyti karo metu už ypatingai sunkius karinius nusikaltimus.

Lyginant TPPTP, EŽTK ir AŽTK nuostatas dėl teisės į gyvybę matyti, jog AŽTK kaip ir kiti dokumentai įtvirtina pozityvią valstybių pareigą saugoti teisę į gyvybę įstatymu ir uždraudžia savavališką gyvybės atėmimą. IAŽTT nagrinėtos bylos savo pobūdžiu skiriasi nuo JTO Žmogaus teisių komiteto ir EŽTT praktikos, kas rodo, jog teisės į gyvybę samprata priklauso nuo konkretaus regiono ypatumų (IAŽTT teisės į gyvybę pažeidimus pripažino bylose dėl priverstinių dingimų be žinios), tačiau bendra pareiga, jog valstybės turi užtikrinti kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui teisę į gyvybę ir uždrausti savavališką jos atėmimą, yra panaši visose žmogaus teisių apsaugos sistemose. Išanalizavus mirties bausmę reglamentuojančias nuostatas matyti, jog būtent AŽTK išreiškia stipriausią mirties bausmės panaikinimo reikalavimą¹²⁵. AŽTK 4 straipsnyje yra nustatyti konkretūs apribojimai mirties bausmei. IAŽTK viename iš savo metinių pranešimų pareiškė, jog „mirties bausmė yra sunkus žmogiškojo orumo įžeidimas, o jos taikymas reiškia žiaurų, nežmonišką ir žeminantį elgesį“¹²⁶, tačiau jokios bylų praktikos, kuri pagrįstų šį teiginį, kol kas nėra.

3. MIRTIES BAUSMĖS REGLAMENTAVIMAS SKIRTINGŲ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS SISTEMŲ VALSTYBĖSE

Maksimalios ir šiuolaikinę žmogaus teisių sampratą atitinkančios teisės į gyvybę apsaugos neužtikrina netgi universaliųjų ar regioninių sutarčių nuostatos, kadangi jos palieka valstybėms teisę pasirinkti savo įsipareigojimų apimtį (valstybės gali sutartis tik pasirašyti ir tokiu būdu vėliau neprisiimti jose numatytų įsipareigojimų, ratifikuodamos gali daryti išlygas ir kita). Tam tikrų normų taikymui esminę reikšmę turi aukščiausių nacionalinių teismų sprendimai, kuriais jos gali būti pripažįstamos prieštaraujančiomis konstitucijai. Vienas iš būdų, kuriuo valstybės atsisako mirties bausmės yra jos pripažinimas nekonstitucine. Šalių konstitucijos dažnai greta kitų principų įtvirtina ir svarbiausias žmogaus teises bei laisves, o kartu ir prigimtinę teisę į gyvybę ar jos pažeidimo draudimą.

¹²⁴ Protocol to the American Convention on Human Rights to Abolish the Death Penalty// <http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/a-53.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-21.

¹²⁵ Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. Kehl: N. P. Engel, Publisher, 2005. P. 138.

¹²⁶ Davidson S. The Inter – American Human Rights System. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited, 1997 P. 268.

Kad visapusiškiau būtų atskleista kuo teisės į gyvybę samprata sutampa ar skiriasi skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose, lyginamajai analizei buvo pasirinktos trys skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų valstybės: Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau JAV), Pietų Afrikos Respublika (toliau PAR) ir Lietuva. Valstybės buvo pasirinktos ir dėl labai skirtingos pozicijos mirties bausmės atžvilgiu. Darbe analizuojami aukščiausių teismų sprendimai dėl mirties bausmės konstitucingumo.

Iš trijų šalių tik JAV vis dar taiko mirties bausmę. Tai viena iš labiausiai dėl savo politikos mirties bausmės srityje kritikuojamų šalių, kuri be to dar laikoma vienintele demokratine valstybe, kuri reguliariai vykdo mirties bausmę¹²⁷. JAV laikosi VŽTD (atkreiptinas dėmesys deklaracija nėra įpareigojančio pobūdžio dokumentas) nuostatų ir yra prisijungusi prie TPPTP. Ji 1992 m. birželio 8 d. JAV ratifikavo TPPTP su išlyga, jog „pasilieka teisę taikyti mirties bausmę bet kuriam asmeniui (išskyrus nėščias moteris), tinkamai pripažintam kaltu pagal egzistuojančius ar būsimus įstatymus, kurie leidžia taikyti mirties bausmę, taip pat asmenims, kurie turi mažiau nei 18 metų“¹²⁸. Tai buvo vienintelė valstybė, kuri padarė išlygą TPPTP 6 straipsniui. JAV nėra prisijungusi prie nei vieno protokolo, kuriuo uždraudžiama mirties bausmė arba apribojamas jos taikymas. 1977 m. birželio 1 d. JAV pasirašė regioninę AŽTK, tačiau vėliau jos neratifikavo.

Afrikos regionas šiandien yra vadinamas vienu iš labiausiai stebinančių dėl savo progreso mirties bausmės taikymo atžvilgiu¹²⁹. Iki 1990 m. dauguma Afrikos valstybių vis dar taikė mirties bausmę, tačiau vėliau dalis mirties bausmę panaikino formaliai, o dalis tiesiog jos nebepraktikavo. Viena iš šalių, panaikinusi mirties bausmę – PAR. PAR Konstitucinis vienbalsiai mirties bausmę pripažino prieštaraujančia Konstitucijoje įtvirtintai teisei į gyvybę.

Šiandien Lietuva yra TPPTP, EŽTK narė, o taip pat ji ratifikavo AFP bei EŽTK 6 ir 13 protokolus. Iki 1998 m. Lietuvoje mirties bausmė buvo numatyta Baudžiamojo kodekso 105 straipsnyje. 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatyta mirties bausmė prieštarauja Konstitucijos nuostatomis. Konstitucinis Teismas pateikė išsamų ir argumentuotą sprendimą, kuriuo buvo uždraustas tolesnis mirties bausmės taikymas.

¹²⁷ Grayer A. Laurence. Against the Global Trend: Support for the Death Penalty Continues to Expand within the United States// <http://international.westlaw.com>; prisijungimo laikas: 2006-12-18.

¹²⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. International Covenant on Civil and Political Rights. Declarations and Reservations// http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/4_1.htm; prisijungimo laikas: 2006-09-29.

¹²⁹ Schabas W. The abolition of the death penalty in international law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 296.

3.1. Mirties bausmės reglamentavimas Jungtinėse Amerikos Valstijose

Šiuo metu 38 JAV valstijos reglamentuoja mirties bausmės taikymą savo įstatymuose¹³⁰. Mirties bausmės taikymas JAV yra susijęs su jos Konstitucijos 5, 8 ir 14 Pataisų nuostatomis. JAV Konstitucijos 5 Pataisa įtvirtina, kad „...nei vienam asmeniui neturi būti atimta gyvybė **be tinkamo teismo proceso**...“. 8 Pataisa draudžia „**žiaurias ir neįprastas**“ bausmes, o 14 - reglamentuoja privilegijas, imunitetus, **tinkamą teismo procesą**, rinkimus bei skolas. Iki 1960 m. minėtos nuostatos buvo interpretuojamos kaip leidžiančios mirties bausmės taikymą. Mirties bausmės konstitucingumo atžvilgiu svarbiausiais laikomi du Aukščiausio Teismo sprendimai: 1972 m. sprendimas byloje *Furman prieš Džordžiją* ir 1976 m. sprendimas byloje *Gregg prieš Džordžiją*.

1972 m. byloje *Furman prieš Džordžiją*¹³¹ Aukščiausias Teismas įtvirtino naują normą, kuri leido identifikuoti mirties bausmę kaip žiaurią ir neįprastą, jeigu ji nebuvo adekvati įvykdytam nusikaltimui, buvo paskirta savavališkai arba nepasirodė esanti efektyvesnė nei kita švelnesnė bausmė¹³². Sprendime buvo akcentuojama, jog mirties bausmė kaip tokia nėra žiauri, tačiau pasirinktas jos įvykdymo būdas gali būti pavadintas nežmonišku. Teismas nusprendė, kad Džordžijos valstijos įstatymai, reglamentuojantys mirties bausmės taikymą ir suteikiantys žiuri visišką veiksmų laisvę skiriant mirties bausmę, leido paskirti savavališkas bausmes ir prieštaravo 8 ir 14 Pataisų nuostatomis. Tais pačiais metais Aukščiausias Teismas pripažino negaliojančiais 40 įstatymų dėl mirties bausmės. Pačią mirties bausmę prieštaraujančią Konstitucijos nuostatomis pripažino tik du teisėjai. Po šio sprendimo daugelis valstijų norėdamos išlaikyti mirties bausmę turėjo pakoreguoti savo įstatymus.

1976 m. byloje *Gregg prieš Džordžiją*¹³³ Aukščiausiasis Teismas turėjo nuspręsti, ar Džordžijos valstijos įstatymas dėl mirties bausmės skyrimo procedūros atitinka JAV Konstitucijos nuostatas. Spręsdamas šią bylą Aukščiausias Teismas įtvirtino du reikalavimus, kurių turi laikyti valstijos taikydamos mirties bausmę. Pirma, mirties bausmės skyrimo laisvė turi būti apribota tuo, jog visos paskirtos mirties bausmės turi būti peržiūrimos apeliacinės instancijos. Antra, skiriant mirties bausmę teisėjas ar žiuri turi atsižvelgti į kiekvieno kaltinamojo individualią charakteristiką.

¹³⁰ Amnesty International. Facts and Figures on the Death Penalty// <http://web.amnesty.org/pages/deathpenalty-facts-eng>; prisijungimo laikas: 2006-12-28.

¹³¹ FindLaw for Legal Professional. U.S. Supreme Court. *Furman v. Georgia*, 408 U.S. 238 (1972)// <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=408&invol=238>; prisijungimo laikas: 2006-12-30.

¹³² Death Penalty Information Center. Part I: History of the Death Penalty// <http://www.deathpenaltyinfo.org/article.php?scid=15&did=410>; prisijungimo laikas: 2006-12-06.

¹³³ U.S. Supreme Court Center. U.S. Supreme Court *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976)// <http://supreme.justia.com/us/428/153/case.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-30.

Pagrindiniu argumentu priimant sprendimą tapo mirties bausmės kaip atpildo tinkamumo faktas bei ilgametės mirties bausmės taikymo šalyje tradicijos. Buvo nuspręsta, kad nauji Floridos, Džordžijos ir Teksaso valstijų įstatymai dėl mirties bausmės neprieštaruja JAV Konstitucijai, o pati mirties bausmė neprieštaruja 8 pataisos nuostatoms.

Kitas nagrinėjamas klausimas buvo, ar pati mirties bausmė atitinka JAV Konstituciją. Išsamus atsakymas pateiktas nebuvo: 3 teisėjai atsisakė pareikšti nuomonę šiuo klausimu, 2 nusprendė, jog mirties bausmė prieštaruja Konstitucijai, o 4 – kad ją atitinka. Klausimas, ar mirties bausmė neprieštaruja teisei į gyvybę apskritai nebuvo sprendžiamas. Pasak Teismo, mirties bausmė derinasi su žmogaus orumu ir atlieka dvi pagrindines socialines: atpildo ir sulaikymo nuo kitų nusikaltimų. Teismas pripažino, kad mirties yra žiauri ir nesugrąžinama, tačiau jis pabrėžė, jog ji ne visada yra neproporcinga nusikaltimui, kuriuo tyčia atimama žmogaus gyvybė. Mirties bausmė – tai aukščiausia sankcija, kuri yra tinkama patiems sunkiausiems nusikaltimams.

3.2. Teisė į gyvybę ir mirties bausmė Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendime

Afrikos valstybių praktikoje labai reikšmingas 1995 m. birželio 6 d. PAR Konstitucinio Teismo sprendimas byloje *valstybė prieš Makwanyane ir Mchunu*¹³⁴, kuriuo pripažįstama, kad mirties bausmė prieštaruja PAR Konstitucijoje įtvirtintai besąlygiškai teisei į gyvybę ir apskritai paneigia pačios teisės į gyvybę esmę.

Sprendimas yra labai išsamus, remiasi kitų šalių (JAV, Kanados, Indijos, Vengrijos, Tanzanijos) mirties bausmės taikymo praktikos analize ir teisinėje literatūroje vadinamas „vienareikšmišku“¹³⁵. PAR Konstitucijos 9 skyrius saugo teisę į gyvybę, tačiau jame nėra užsimenama apie mirties bausmę. 3 jos dalis įtvirtina fundamentalias žmogaus teises. Ten nėra tiesiogiai kalbama apie mirties bausmę, tačiau uždraudžiamas „žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ar baudimas“ nepaaiškinant šių sąvokų reikšmės. Konstitucinis Teismas turėjo nuspręsti, ar

¹³⁴ Constitutional Court of the Republic of South Africa. Case The State v. Makwanyane and Mchunu, Case No. CCT/3/94, judgement of 6 June 1995// <http://law.gsu.edu/ccunningham/fall03/DeathPenalty-SouthAfrica-Makwanyane.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-10.

Bylos aplinkybės: 2 asmenys buvo pripažinti kaltais dėl nužudymo, pasikėsینimo nužudyti ir apiplėšimo sunkinančiomis aplinkybėmis. Apeliacinė institucija kreipėsi į PAR Konstitucinį Teismą išaiškinimo dėl PAR Baudžiamojo kodekso nuostatų dėl mirties bausmės paskyrimo suderinamumo su PAR Konstitucija

¹³⁵ Nowak M. Is Death Penalty an Inhuman Punishment// Orlin T. S., Rosas A., Scheinin M. The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Turku: Institute for Human Rights, 2000. P. 39.

mirties bausmė, numatyta Baudžiamojo Akto 277 (1) skyriuje, reiškia žiaurų, nežmonišką ar žeminantį baudimą ir/ ar savavališką teisės į gyvybę atėmimą. .

Teismas pastebėjo, jog PAR mirties bausmė nebuvo vykdoma nuo 1989 m. Nors PAR Konstitucija yra vadinama pereinančia, tačiau ji įtvirtina naują tvarką, kuri remiasi pagarba žmogaus teisėms ir demokratijai. Teisė į gyvybę, įtvirtinta PAR Konstitucijos 9 dalyje, yra labai svarbus veiksnys sprendžiant klausimą, ar mirties bausmės taikymas reiškia „žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą“.

Sprendžiant bylas ar skundus, susijusias EŽTK ar TPPTP nuostatomis, tik atskirose nuomonėse teisėjai pripažino mirties bausmės taikymo neleistinumą ir prieštaravimą teisei į gyvybę. PAR Konstitucinis Teismas remiasi EŽTT byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę* išsakyta teisėjo de Meyer nuomone, jog mirties bausmė yra nesuderinama su Europos civilizacija, o ekstradicija į JAV pažeidžia pabėgėlio teisę į gyvybę. Taip pat ir JTO Žmogaus teisių komiteto nario B. Wennergren atskirą nuomone byloje *Kindler prieš Kanadą*, kurioje akcentuojama, jog teisės į gyvybę vertė yra neišmatuojama ir TPPTP 6 straipsnyje įtvirtinta teisė į gyvybę yra aukščiausia teisė, todėl Kanada pažeidė TPPTP 6 straipsnio 1 punktą duodama sutikimą pilietį Kindler išsiųsti į JAV ir neturėdama patikimų garantijų, jog jam nebus įvykdyta mirties bausmė¹³⁶.

PAR Konstitucija neišskiria savavališko gyvybės atėmimo, todėl tokia nuostata, pasak Teismo, be abejonės garantuoja didesnę teisės į gyvybę apsaugą. Konstitucinis Teismas savo išvadoje teigia, kad „teisė į gyvybę ir orumą yra pačios svarbiausios žmogaus teisės bei visų kitų teisių šaltinis. Gyvenant visuomenėje, kuri yra pagrįsta pagarba žmogaus teisėms, iš visų turi būti reikalaujama šias dvi teises vertinti aukščiau visų kitų teisių. Šio principo turi laikytis ir valstybė vykdydama bausmes nusikaltėliams. Viena vertus, gyvybės ir žmogiškojo orumo sunaikinimas yra mirties bausmės vykdymo pasekmė, o taip pat mirties bausmės vykdymas yra susijęs su savavališkumo elementu ir klaidos tikimybe, tačiau, kita vertus, mirties bausmė gali būti daug efektyvesnė priemonė nei įkalinimas iki gyvos galvos, kuri sulaukytų asmenis nuo tolesnių žudymų. Atpildui negali būti suteikiama tokia pat reikšmė kaip teisei į gyvybę bei žmogiškajam orumui. Nėra įrodyta, jog mirties bausmė yra efektyvesnis būdas užkirsti kelią kitiems nužudymams negu būtų įkalinimas iki gyvos galvos. Remiantis visais šiais veiksniais, o taip pat atsižvelgiant į

¹³⁶ Constitutional Court of the Republic of South Afrika. Case The State v. Makwanyane and Mchunu, Case No. CCT/3/94, judgement of 6 June 1995// <http://law.gsu.edu/ccunningham/fall03/DeathPenalty-SouthAfrica-Makwanyane.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-10.

savavališkumo faktorių bei į suklydimo tikimybę, akivaizdu, jog trūksta aiškių ir pagrįstų faktų, reikalingų pateisinti mirties bausmei“¹³⁷.

Pasak teisėjo John Didcott, PAR patyrė per daug žiaurumo, o beprasmiškas žudymas turi būti sustabdytas prieš tai, kol jis nepadarė parodijos iš civilizuotos, žmogiškos ir užjaučiančios visuomenės. Valstybė turi būti pavyzdys demonstruodama visų jos subjektų, taip pat ir pačių blogiausių, neįkainojamą gyvybių vertę¹³⁸. Kitas teisėjas akcentavo PAR istoriją ir ilgalaikę nepagarbą teisei į gyvybę, kurią reiškė ir pati valstybė, ne tik dalyvaudama įvairiuose konfliktuose, bet ir vykdydama mirties bausmę. Jis padarė išvadą, jog mirties bausmė yra žiaurus, nežmoniškas ir žeminantis teisės į gyvybę pažeidimas. Teisėja Y. Mokgoro teigė, kad „tyčia atimanti žmogaus gyvybę reiškia aukščiausią elgesio žiaurumo laipsnį. Šis nepaprastai žiaurus elgesys, nepaisant to kaip niekingai šis asmuo pasielgė su kitu asmeniu, vis dėlto yra iš prigimties žiaurus“¹³⁹. Teisėjas L. Mohamed sprenddamas, ar mirties bausmės prieštarauja teisei į gyvybę atskiria situacijas, kai gyvybė yra atimama susidarius būtinosios ginties aplinkybėms ir kai ją planuotai ir tyčia atima valstybė įvykdydama mirties bausmės nuosprendį. Mirties bausmė sunaikina asmens teisę į gyvybę, o kartu ir visas likusias teises ir laisves.

Šis sprendimas yra labai svarbus, kadangi jis galėtų būti geras pavyzdys valstybėms, kurios vis dar taiko mirties bausmę ir turi panašios formuluotės konstitucines nuostatas. Teismas argumentuodamas savo sprendimą remiasi ne tik PAR Konstitucijos nuostatomis, bet ir tarptautine jurisprudencija. Teisė į gyvybę yra suprantama kaip visų kitų teisių šaltinis, kurio sunaikinimas mirties bausmę leidžia laikyti žiauriu ir žeminančiu šios teisės pažeidimu.

3.3. Teisė į gyvybę ir mirties bausmė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendime

1998 m. sausio 15 d. Seimo nariai Konstituciniam Teismui pateikė prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcija, numatanti, kad asmuo gali būti baudžiamas mirties bausme neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis. Konstitucijos 18 straipsnis numato, jog „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“, 19 straipsnis - kad „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, o 21 straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas „Žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“.

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ Nowak M. *Is Death Penalty...// Ibid*, P. 40.

¹³⁹ *Ibid*, P. 41.

Argumentuodamas savo sprendimą Konstitucinis Teismas išskyrė keletą svarbių teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykio problemos aspektų. Pirmiausia buvo akcentuojama, kad Lietuva pripažįsta tarptautinės teisės principus ir normas, todėl privalo juos taikyti savo šalies gyventojams. Taigi buvo daroma nuoroda į tarptautinės bendrijos poziciją teisės į gyvybės apsaugos ir su ja susijusios mirties bausmės atžvilgiu. Atkreipdamas dėmesį į VŽTD, TPPTP, EŽTK bei jų papildomų protokolų nuostatas teismas padarė išvadą, jog „mirties bausmės panaikinimas Europoje tampa visuotinai pripažinta norma“¹⁴⁰. Antra, buvo apžvelgiama mirties bausmės istorija ir jos taikymo tendencijos Lietuvoje pradedant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutais ir baigiant 1997 m. Baltijos Asamblėjos priimta rezoliucija, kurioje rekomenduojama trijų Baltijos valstybių parlamentams ir vyriausybėms pasirengti ratifikuoti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 protokolą. Galų gale teismas nagrinėjo mirties bausmės atitikimą konkrečioms Konstitucijos nuostatomis. Kalbėdamas apie Konstitucijos 18 straipsnį jis pabrėžė, jog žmogaus gyvybė ir jo orumas, kurie sudaro asmenybės vientisumą ir reiškia žmogaus esmę, yra aukščiau įstatymo. Gyvybė ir orumas yra vadinamos neatskiriamomis žmogaus savybėmis ir prigimtiniomis teisėmis. Remdamasis bendro pobūdžio teisės į gyvybę formuluote Konstitucijos 19 straipsnyje teismas padarė prielaidą, kad to straipsnio normoje nėra jokių išimčių, kurios valstybės vardu leistų atimti gyvybę. Taigi 18 straipsnyje numatyta išskirtinė prigimtinių teisių apsauga užkerta kelią nustatyti mirties bausmę. Analizuodamas mirties bausmę ir Konstitucijos 19 straipsnio nuostatą kaip ir PAR Konstitucinis Teismas Lietuvos Konstitucinis Teismas teisę į gyvybę išskyrė kaip prigimtine ir pačią svarbiausią iš visų žmogaus teisių (akcentuojama, jog teisę į gyvybę apibūdinti vartojamos tokios sąvokos kaip „viena svarbiausių teisių“, „pagrindinė iš visų teisių“ ir kiti). Pasak teismo, teisė į gyvybę kaip prigimtine teisė yra nedaloma, o paskyrus mirties bausmę ir ją įvykdžius žmogaus gyvybės nebelyka, todėl yra paneigiama ir šio žmogaus prigimtine teisė į gyvybę, kurią gina Konstitucijos norma. Galų gale buvo sprendžiama, ar mirties bausmė yra suderinama su draudimu žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis ir nustatyti tokias bausmes. Čia teismo argumentacija nebuvo labai išsami, buvo akcentuojama, jog mirties bausmė yra žiauri, o jos „žiaurumas pasireiškia tuo, kad įvykdžius mirties nuosprendį kartu yra paneigiama ir nusikaltėlio žmogiškoji esmė“¹⁴¹. Sprendime buvo pareikšta nuomonė, jog „mirties bausmės vykdymas Lietuvos Respublikoje gali būti vertinamas kaip prieštaraujantis Konstitucijos

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109 – 3004.

¹⁴¹ Ten pat.

21 straipsnio 3 punkto ir EŽTK 3 straipsnio nuostatomis¹⁴². Apibendrinamas savo išdėstytus argumentus Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pripažino, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatyta mirties bausmė prieštarauja Konstitucijos 18, 19 straipsnių ir 21 straipsnio 3 dalies nuostatomis.

Palyginus JAV Aukščiausiojo Teismo praktiką bei PAR ir Lietuvos Respublikos Konstitucinių Teismų sprendimus dėl mirties bausmės suderinamumo su Konstitucijos ar jos Pataisų nuostatomis, matyti, jog PAR ir Lietuvos Respublikos teismai panašiai argumentavo savo sprendimus. Vis dėlto PAR sprendimas remiasi konkrečiais EŽTT, JTO Žmogaus teisių komiteto nagrinėtų bylų pavyzdžiais, analizuoja kitų valstybių pozicijas mirties bausmės atžvilgiu. Abiejų šalių teismų sprendimuose bendra tai, jog teisė į gyvybę ir orumas yra laikomos pačiomis svarbiausiomis žmogaus teisėmis bei visų kitų teisių šaltiniu. JAV pozicija nesutampa su teisės į gyvybę suvokimu universalioje ar nagrinėtose regioninėse žmogaus teisių sistemose. Tai rodo, kad neegzistuoja universalus teisės į gyvybę supratimas, kadangi jos teisinio reglamentavimo ypatumus lemia konkrečioje valstybėje susiklosčiusios istorinės aplinkybės, politinė situacija bei ilgametės tradicijos.

¹⁴² Ten pat.

IŠVADOS

1. Pripažįstama, kad teisė į gyvybę yra viena iš fundamentaliausių ir svarbiausių žmogaus teisių, be kurios egzistavimo prasmės netektų ir visos likusios žmogaus teisės bei laisvės. Šią teisę saugo tarptautinių sutarčių bei valstybių nacionalinės teisės nuostatos. Teisė į gyvybę yra įtvirtinta ir darbe nagrinėtuose universalios ir regioninių žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentuose.
2. Teisės į gyvybę reglamentavimas universalioje ir regioninėse žmogaus teisių apsaugos sistemose sutampa šiais aspektais: visuose dokumentuose teisė į gyvybę yra įtvirtinta jų pradžioje esančiuose straipsniuose, kaip viena iš svarbiausių teisių, nuo kurios neleidžiama nukrypti esant įprastoms aplinkybėms. Ši teisė nėra apibrėžiama siaurai, tačiau ji visur reiškia valstybių pozityvią pareigą imtis veiksmų, kad būtų apsaugota asmens teisė į gyvybę bei susilaikyti nuo savavališko gyvybės atėmimo. Kartu su teise į gyvybę reglamentuojama ir mirties bausmė.
3. Teisės į gyvybę reglamentavimas skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentuose turi ir skirtumų. Pirma, skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentų straipsniai dėl teisės į gyvybę yra nevienodai detalizuoti: ne visų analizuotų dokumentų straipsniuose teisė į gyvybę yra atskiriama nuo kitų teisių ir įtvirtinama atskirame punkte. Antra, skiriasi teisės į gyvybę formulotės: tik universalios sistemos sutartyje teisė į gyvybę yra vadinama „neatimama“. Trečia, ne vienodai išsamiai reglamentuojamas mirties bausmės klausimas: vienu atveju mirties bausmė straipsnio tekste yra visiškai neminima (VŽTD, EŽTK), kitur ją reglamentuoja net penki straipsnio punktai (TPPTP, AŽTK).
4. Su teise į gyvybę susijusių skundų ir bylų nagrinėjimo praktika skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose turi ir panašumų, ir skirtumų. Pirma, kai yra sprendžiamas klausimas dėl asmenų ekstradicijos į šalį, kur jiems gali būti įvykdyta mirties bausmė, teisės į gyvybę pažeidimas nėra pripažįstamas. Tačiau teisėjai atskirose nuomonėse akcentuoja teisės į gyvybę ir mirties bausmės nesuderinamumą. Antra, valstybės turi pareigą užtikrinti jos jurisdikcijoje esančių asmenų teisę į gyvybę. Ši valstybės pareiga yra interpretuojama labai plačiai.
5. Tarptautinėje teisėje neegzistuoja universalios teisės į gyvybę samprata: jos turinys skiriasi ne tik skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose, bet ir toms sistemoms priklausančiose valstybėse. Universalios ir regioninių žmogaus teisių apsaugos sistemų organizacijų ir

institucijų praktikoje plėtojama teisės į gyvybę samprata priklauso nuo konkrečios valstybės ar regioninės sistemos istorinių, politinių aplinkybių ar tradicijų.

6. Formaliai kartu su teise į gyvybę reglamentuojama ir mirties bausmė, tačiau jos suvokimas teisės į gyvybę kontekste yra formuojamas sprendžiant bylas ir nagrinėjant skudus. Mirties bausmę reglamentuojančių dokumentų analizė bei šiandieninė valstybių praktika byloja apie mirties bausmės absoliutaus panaikinimo tendencijas. Tai rodo kintantį tarptautinės bendrijos požiūrį į teisę į gyvybę kaip į absoliučią vertybę. Universalių ir regioninių žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentų nuostatos turi būti interpretuojamos dinamiškai, atsižvelgiant į besikeičiančias gyvenimo realijas.
7. JAV pavyzdys rodo, jog valstybės turi pasirinkimo laisvę, kokią teisės į gyvybę sampratą įtvirtinti savo konstitucijose ir taikyti praktikoje. Tarptautinių sutarčių nuostatos gali būti tik rekomendacinio pobūdžio (VŽTD) arba neįpareigojančios, jeigu valstybė nėra prisijungusi prie sutarties, kuri uždraudžia mirties bausmės taikymą (TPPTP, EŽTK, AŽTK). Būtina tarptautinėje teisėje įtvirtinti universalią teisės į gyvybę sampratą, kuri ilgainiui taptų paprotinės teisės dalimi, o taip būtų užtikrintas nekonstitucinis ir nekonvencinis mirties bausmės panaikinimas šalyse, kurios ją vis dar taiko. Kad būtų pasiektas šis tikslas labai svarbu, kad skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemose veikiančios institucijos ir organizacijos (JTO Žmogaus teisių komitetas, IAŽTK, IAŽTT, EŽTT) laikytųsi nuoseklios skundų ir bylų dėl teisės į gyvybę nuostatų nagrinėjimo praktikos. Savo praktikoje jie galėtų remtis ir išsamiais ir argumentuotais kitų valstybių teismų sprendimais dėl mirties bausmės prieštaravimo konstitucinei teisei į gyvybę.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

Lietuvos Respublikos ratifikuotos tarptautinės sutartys:

1. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 77 - 3288.
2. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui// Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.
3. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68 – 2497.
4. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96 - 3016.
5. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 13 dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais// Valstybės žinios. 2004, Nr. 77 - 2663.

Lietuvos Respublikos įstatymai:

6. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 - 1014.

Kiti teisės aktai:

7. Council of Europe. Parliamentary Assembly. Resolution 1187. Europe: A Death Penalty - Free Continent//
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/ERES1187.htm>.
8. Council of Europe. Parliamentary Assembly. Resolution 1253. Abolition of the death penalty in Council of Europe Observer states//
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/ERES1253.htm>.
9. Council of Europe. Protocol No. 6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty//
<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=114&CM=8&DF=12/27/2006&CL=ENG>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.
10. Inter – American Commission on Human Rights. American Convention on Human Rights//
<http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-10.
11. Netherlands Institute of Human Rights. General Comment No. 20 (44)//
http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Gen_Com.nsf/3b4ae2c98fe8b54dc12568870055fbbd/abc751d75e39c69ec125688700532c2e?OpenDocument; prisijungimo laikas: 2006-10-15.
12. Office of the High Commissioner for Human Rights. International Covenant on Civil and Political Rights// http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm.
13. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of the death penalty//
<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/12.htm#reservations>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.
14. Protocol to the American Convention on Human Rights to Abolish the Death Penalty//
<http://www.oas.org/juridico/english/Treaties/a-53.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-21.

15. United Nations General Assembly Res. 2857 (XXVI)//
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/328/73/IMG/NR032873.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2006-12-28.
16. United Nations Human Rights Committee: General Comment No. 14: Nuclear Weapons and the right to life (Art. 6) //
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/9c882008fd898da7c12563ed004a3b08?Opendocument); prisijungimo laikas: 2006-09-22.
17. United Nations Human Rights Committee. General Comment No. 6: the right to life (Art. 6)//
<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/84ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?Opendocument> ; prisijungimo laikas: 2006-11-30.
18. United Nations Safeguards Guaranteeing Protection of the Rights of Those Facing the Death Penalty// http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp41.htm; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

Specialioji literatūra:

Knygos:

12. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000.
13. Andriulienė A., Baltutytė E., Birmontienė T. ir kiti. Žmogaus teisės, diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras. 2004.
14. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.
15. Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Mokomasis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras. 2000.
16. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
17. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
18. Aust A. Handbook of International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
19. Bernhardt R. Encyclopedia of Public International Law. Amsterdam: Elsevier Science B. V., 1997.
20. Bertrand M. The Right to Life in European Constitutional and International case – law. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006.
21. Clayton R., Tomlinson H. The Law of Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2000.
22. Davidson S. The Inter – American Human Rights System. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited, 1997.
23. English K., Stapleton A. The Human Rights Handbook. A Practical Guide to Monitoring Human Rights. Colchester: The Human Rights Centre, 1995.
24. Fawcett J. E. S. The Application of the European Convention on Human Rights. Oxford: Clarendon Press. 1987.
25. Harris D. J., Livingstone S. The Inter – American System of Human Rights. Oxford: Clarendon Press, 1998.
26. Hood R. The Death Penalty Beyond Abolition. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004.
27. Macdonald R. St. J., Matscher F., Petzold H. The European System for the Protection of Human Rights. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publisher, 1993.

28. Martin F. F, Schnably S. J., Slye R. C. ir kt. International Human Rights Law and Practice. Cases, Treaties and Materials. The Hague: Kluwer Law International, 1997.
29. Mathieu B. The Right to Life in European Constitutional and International Case - Law. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006.
30. Nowak M. U. N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. Kehl: N.P. Engel, 2005.
31. Orlin T. S., Rosas A., Scheinin M. The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Turku: Institute for Human Rights, 2000.
32. Ovey C., White R. Jacobs and White, The European Convention on Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 2006.
33. Robertson A. H. Human Rights in the World: an Introduction to the Study of the International Protection of Human Rights. Manchester: Manchester University Press, 1983.
34. Schabas W. The Abolition of the Death Penalty in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
35. Steiner H. J., Alston P. International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. Oxford: Oxford University Press, 2000.
36. van Dijk P., van Hoof F., van Rijn A. ir kiti. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Antwerpen: Intersentia, 2006.
37. van Dijk P., van Hoof G. J. H. Theory and Practise of the European Convention on Human Rights. The Hague: Kluwer Law International, 1998.

Straipsniai:

38. Davidson S. The Civil and Political Rights Protected in the Inter – American Human Rights System// Edited by Harris D. J., Livingstone S. The Inter – American System of Human Rights. Oxford: Clarendon Press, 1998.
39. Fitzpatrick J. International standards on the death penalty: shifting discourse// http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=_top&rs=WLIN6.09&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split; prisijungimo laikas: 2006-10-21.
40. Grayer A. Laurence. Against the Global Trend: Support for the Death Penalty Continues to Expand within the United States// <http://international.westlaw.com>; prisijungimo laikas: 2006-12-18.
41. Rothenberg L. E. International Law, U.S. Sovereignty, and the Death Penalty// Georgetown Journal of International Law, 2004. Vol. 35.
42. Sawyer G. The death penalty is dead wrong: *jus cogens* norms and the evolving standard of decency// <http://international.westlaw.com>; prisijungimo laikas: 2006-11-22.
43. Short C. A. Indiana Journal of Global Legal Studies. The abolition of the death penalty: does “abolition” really mean what you think it means?// http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=_top&rs=WLIN6.11&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split; prisijungimo laikas: 2006-12-20.

Internetiniai šaltiniai:

44. Amnesty International. Poland goes backwards: No to the restoration of the death penalty// <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR370022006>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.
45. Amnesty International. Facts and Figures on the Death Penalty// <http://web.amnesty.org/pages/deathpenalty-facts-eng>; prisijungimo laikas: 2006-12-18.

46. Amnesty International. The Death Penalty// <http://web.amnesty.org/pages/deathpenalty-index-eng>; prisijungimo laikas: 2006-11-28.
47. BBC News: EU rejects death penalty debate// <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5239504.stm>; prisijungimo laikas: 2006-09-17.
48. Black – Branch J. L. Being over nothingness: the right to life under the human rights act// http://international.westlaw.com/welcome/WorldJournals/default.wl?fn=_top&rs=WLIN6.11&mt=WorldJournals&vr=2.0&spa=intbaltic-1000&sv=Split; prisijungimo laikas: 2006-12-12.
49. Daskal J. U.S.: Urging the Senate to Reconsider the Death Penalty: An Examination of the Death Penalty in the United States// <http://hrw.org/english/docs/2006/02/02/usdom12596.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-20.
50. Death Penalty Information Center: Executions in the United States in 2006// <http://www.deathpenaltyinfo.org/article.php?did=1666>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.
51. Death Penalty Information Center. Part I: History of the Death Penalty// <http://www.deathpenaltyinfo.org/article.php?scid=15&did=410>; prisijungimo laikas: 2006-12-06.
52. European Court of Human Rights. Dates of ratification of the European Convention on Human Rights and Additional Protocols// <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts/Basic+Texts/Dates+of+ratification+of+the+European+Convention+on+Human+Rights+and+Additional+Protocols/>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.
53. For the record: A focus on Canada – Bringing Economic, Social Cultural Rights home. Regional Human Rights Systems// http://www.hri.ca/fortherecordcanada/vol1/guide-part_4.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-03.
54. Inter – American Commission on Human Rights// <http://www.cidh.org/what.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.
55. United Nations General Assembly: 13 October 1993 Report of the World Conference on Human Rights// [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.24+\(PART+I\).En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.24+(PART+I).En?OpenDocument); prisijungimo laikas: 2006-09-23.

Pagalbinė literatūra:

Enciklopedijos, žodynai:

56. Lietuvių Kalbos Institutas. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas// Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Teismų sprendimai:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio sprendimas:

57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.

Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausio Teismo sprendimai:

58. FindLaw for Legal Professional. U.S. Supreme Court. *Furman v. Georgia*, 408 U.S. 238 (1972)// <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=408&invol=238>; prisijungimo laikas: 2006-12-30.
59. U.S. Supreme Court Center. U.S. Supreme Court. *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976)// <http://supreme.justia.com/us/428/153/case.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-30.

Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas:

60. Constitutional Court of the Republic of South Afrika. Case *The State v. Makwanyane and Mchunu*, Case No. CCT/3/94, judgement of 6 June 1995// <http://law.gsu.edu/ccunningham/fall03/DeathPenalty-SouthAfrica-Makwanyane.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-10.

Europos žmogaus teisių teismo sprendimai:

61. European Court of Human Rights. Case *Anguelova v. Bulgaria*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Anguelova%20%7C%20v.%20%7C%20Bulgaria&sessionid=9792249&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-11-29.
62. European Court of Human Rights. Case *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Paul%20%7C%20Audrey%20%7C%20Edwards%20%7C%20v.%20%7C%20the%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=9792249&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-11-29.
63. European Court of Human Rights. *Hugh Jordan v The United Kingdom*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Hugh%20%7C%20Jordan%20%7C%20v.%20%7C%20The%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=9851445&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.
64. European Court of Human Rights. Case *McCann v. the United Kingdom* / <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=McCann%20%7C%20others&sessionid=9804414&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-13.
65. European Court of Human Rights. Case *Ocalan v Turkey*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Ocalan%20%7C%20Turkey&sessionid=9810012&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-13.
66. European Court of Human Rights. Case of *Mcshane v. the United Kingdom*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Mcshane%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=9860504&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-12-27.
67. European Court of Human Rights. Case *Soering v The United Kingdom*// <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1989/14.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.
68. World Legal Information Institute. European Court of Human Rights. Case *Osman v. the United Kingdom*// <http://www.worldlii.org/eu/cases/ECHR/1998/101.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.
69. World Legal Information Institute. European Court of Human Rights. Case *L. C. B. v. the United Kingdom*// <http://worldlii.org/eu/cases/ECHR/1998/49.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-12.

Inter – Amerikos žmogaus teisių komisijos ir Inter – Amerikos žmogaus teisių teismo sprendimai:

70. Inter – American Commission on Human Rights. *Case 10.559 (Peru)*// <http://www1.umn.edu/humanrts/cases/1996/peru1-96.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-04.
71. Inter – American Commission on Human Rights. *Case 2141 (United States)*// <http://www.cidh.org/annualrep/80.81eng/USA2141.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.
72. Inter – American Commission on Human Rights. *Case 7245 (Nicaragua)* // <http://www.cidh.org/annualrep/82.83eng/Nicaragua7245.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.
73. University of Minnesota. Human Rights Library. *Neira Alegria v. Peru*// <http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/29-ing.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.
74. University of Minnesota. Human Rights Library. Inter – American Court of Human Rights. *Gangaram Panday case* // <http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/16-ing.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-04.
75. University of Minnesota. Human Rights Library. *Velasquez Rodriguez Case, Judgment of July 29, 1988, Inter-Am.Ct.H.R.*// http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/b_11_12d.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-27.

JTO Žmogaus teisių komiteto sprendimai:

76. Human Rights Committee. *Chitat Ng. V. Kanada*, Communication No. 469/1991// <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec469.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.
77. University of Minnesota. Human Rights Library. *Ms. Yekaterina Pavlovna Lantsova v. The Russian Federation*, Communication No. 763/1997 (22 July 1996)// <http://www.law.wits.ac.za/humanrts/undocs/763-1997.html>; prisijungimo laikas: 2006-11-27.
78. University of Minnesota. Human Rights Library. *Basilio Laureano Atachahua v. Peru*, Communication No. 540/ 1993// <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/540-1993.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-01.
79. University of Minnesota. Human Rights Library. *Rickly Burrell v. Jamaica*, Communication No. 546/ 1993// <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/VWS54657.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-19.
80. United Nations Human Rights Committee. Communication No 470/1991: Canada. 18/11/93// [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/a442324952271a678025673000413d76?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/a442324952271a678025673000413d76?OpenDocument); prisijungimo laikas: 2006-12-27.

SANTRAUKA

Teisės į gyvybę reglamentavimas skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose

Raktiniai žodžiai: teisė į gyvybę, mirties bausmė, regioninė žmogaus teisių apsaugos sistema, universali žmogaus teisių apsaugos sistema, mirties bausmės panaikinimas.

Teisė į gyvybę yra vadinama viena iš svarbiausių, neatimamų žmogaus teisių. Neužtikrinus šios teisės tinkamos apsaugos prasmės netektų ir visos likusios žmogaus teisės ir laisvės. Vienas iš problematiškiausių su šia teise susijusių klausimų - mirties bausmės klausimas. Ilgą laiką mirties bausmė buvo suprantama kaip viena iš teisės į gyvybę išimčių. Kai buvo priimta dauguma universalios ir regioninių žmogaus teisių apsaugos sistemų dokumentų, mirties bausmė buvo taikoma daugelyje pasaulio valstybių. Didėjant dėmesiui žmogaus teisėms šiandien mirties bausmės statusas ir jos santykis su teise į gyvybę tarptautinėje teisėje yra nevienareikšmiškas. Šio darbo tikslas yra išanalizuoti ir palyginti teisės į gyvybę turinį skirtingose žmogaus teisių apsaugos sistemose ir atsakyti į klausimą, ar egzistuoja universalus teisės į gyvybę supratimas.

Darbą sudaro įvadas, trys dalys ir išvados.

Pirmoje darbo dalyje yra aptariami bendri teisės į gyvybę požymiai, jos vieta kitų teisių kontekste, taip pat apžvelgiama teisės į gyvybę ir mirties bausmės santykio problema.

Antroje dalyje atliekama lyginamoji analizė: analizuojama teisės į gyvybę samprata universalioje ir regioninėse (Europos ir Inter – Amerikos) žmogaus teisių apsaugos sistemose.

Trečioje darbo dalyje mirties bausmės ir teisės į gyvybę santykis atskleidžiamas lyginant trijų skirtingų žmogaus teisių apsaugos sistemų valstybių (Jungtinių Amerikos Valstijų, Pietų Afrikos Respublikos ir Lietuvos) teismų sprendimus dėl mirties bausmės konstitucingumo.

Darbo gale daromos išvados.

SUMMARY

Regulation of the right to life in different human right systems

Key words: *right to life, death penalty, regional human rights system, universal human rights system, abolition of the death penalty.*

The right to life has properly been characterized as an inherent and as the supreme human right, since without effective guarantee of this right, all other rights of the human being would be devoid of meaning. One of the most controversial issues related to this right is the one of the death penalty. For a very long time death penalty was considered as one of the exceptions to the right to life. Therefore, when most of the universal and regional human rights documents were adopted death penalty was still used as a form of punishment in most of the countries worldwide. While attention to the protection of human rights has recently increased, the status of death penalty in international law became very ambiguous. The aim of this thesis is firstly to analyze and compare the content of the right to life in the documents of the different human rights systems. Secondly, to answer the question whether there is universal understanding of this fundamental right.

This thesis consists of the introduction, three chapters and the conclusions.

The first chapter deals with the general features of the right to life and its position in the context of the other rights. In addition, it approaches the problem of the death penalty.

The second chapter consists of the comparative analysis of the universal and regional (European and Inter – American) human rights systems.

In the third chapter, decisions of the supreme courts of different countries, which represent different human right systems, are discussed and compared in order to disclose the relation between the right to life and the death penalty.

At the end of the thesis, conclusions are drawn.

PRIEDAS NR. 1

Universalių ir regioninių dokumentų nuostatos dėl teisės į gyvybę:

Nr.	Dokumento pavadinimas	Straipsnis	Universalus ar regioninis dokumentas; narių skaičius	Straipsnis lietuvių k.	Straipsnis anglų k.
1.	1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija	3	Universalus: Priimtas JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija, nėra teisiškai įpareigojanti sutartis.	„Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą“	„Everyone has the right to life, liberty and security of person“
2.	1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas	6	Universalus: 160 (ratifikavo ar prisijungė).	<p>„1. Kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę. Šią teisę saugo įstatymas. Negalima savavališkai atimti niekieno gyvybės.</p> <p>2. Šalyse, kuriose nepanaikinta mirties bausmė, mirties nuosprendžiai gali būti priimami tik už sunkiausių nusikaltimus pagal įstatymą, kuris galiojo tuo metu, kai buvo padarytas nusikaltimas, ir kuris neprieštaruoja šio Pakto ir Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį nuostatomis. Ši bausmė gali būti įvykdyta tik pagal kompetentingo teismo paskelbtą galutinį nuosprendį.</p>	<p>„1. Every human being has the inherent right to life. This right shall be protected by law. No one shall be arbitrarily deprived of his life.</p> <p>2. In countries which have not abolished the death penalty, sentence of death may be imposed only for the most serious crimes in accordance with the law in force at the time of the commission of the crime and not contrary to the provisions of the present Covenant and to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. This penalty can only be carried out pursuant to a final</p>

PRIEDAS NR. 1

				<p>3. Kai gyvybės atėmimas yra genocido nusikaltimas, jokia šio straipsnio nuostata nesuteikia valstybėms, šio Pakto Šalims, teisės koku nors būdu nukrypti nuo kokių nors išipareigojimų, prisiimtų pagal Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį nuostatas.</p> <p>4. Kiekvienas nuteistas mirties bausme asmuo turi teisę prašyti malonės arba sušvelninti nuosprendį. Amnestiją, malonę arba mirties bausmės pakeitimą švelnesne bausme galima suteikti visais atvejais.</p> <p>5. Mirties nuosprendis negali būti skirtas už nusikaltimus, padarytus jaunesnių kaip aštuoniolikos metų asmenų, ir negali būti įvykdytas nėščioms moterims.</p> <p>6. Jokia šio straipsnio nuostata negalima remtis tam, kad kuri nors valstybė, šio Pakto Šalis, atidėliotų mirties bausmės panaikinimą arba neleistų jos panaikinti“.</p>	<p>judgement rendered by a competent court.</p> <p>3. When deprivation of life constitutes the crime of genocide, it is understood that nothing in this article shall authorize any State Party to the present Covenant to derogate in any way from any obligation assumed under the provisions of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.</p> <p>4. Anyone sentenced to death shall have the right to seek pardon or commutation of the sentence. Amnesty, pardon or commutation of the sentence of death may be granted in all cases.</p> <p>5. Sentence of death shall not be imposed for crimes committed by persons below eighteen years of age and shall not be carried out on pregnant women.</p> <p>6. Nothing in this article shall be invoked to delay or to prevent the abolition of capital punishment by any State Party to the present Covenant“.</p>
--	--	--	--	--	---

PRIEDAS NR. 1

3.	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija	2	Regioninis: 46 (ratifikavo arba prisijungė).	<p>„Kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas. Negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas.</p> <p>2. Gyvybės atėmimas nėra laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos negu neišvengiamai būtina:</p> <p>a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto;</p> <p>b) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti;</p> <p>c) pagal įstatymą malšinant riaušes ar sukilimą.“</p>	<p>„Everyone’s right to life shall be protected by law. No one shall be deprived of his life intentionally save in the execution of a sentence of a court following his conviction of a crime for which this penalty is provided by law.</p> <p>2 Deprivation of life shall not be regarded as inflicted in contravention of this article when it results from the use of force which is no more than absolutely necessary:</p> <p>a in defence of any person from unlawful violence;</p> <p>b in order to effect a lawful arrest or to prevent the escape of a person lawfully detained;</p> <p>c in action lawfully taken for the purpose of quelling a riot or insurrection”.</p>
4.	1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija	4	Regioninis: 25 (ratifikavo arba prisijungė).	-	<p>“1. Every person has the right to have his life respected. This right shall be protected by law and, in general, from the moment of conception. No one shall be arbitrarily deprived of his life.</p> <p>2. In countries that have not abolished the death penalty, it may</p>

PRIEDAS NR. 1

					<p>be imposed only for the most serious crimes and pursuant to a final judgment rendered by a competent court and in accordance with a law establishing such punishment, enacted prior to the commission of the crime. The application of such punishment shall not be extended to crimes to which it does not presently apply.</p> <p>3. The death penalty shall not be reestablished in states that have abolished it.</p> <p>4. In no case shall capital punishment be inflicted for political offenses or related common crimes.</p> <p>5. Capital punishment shall not be imposed upon persons who, at the time the crime was committed, were under 18 years of age or over 70 years of age; nor shall it be applied to pregnant women.</p> <p>6. Every person condemned to death shall have the right to apply for amnesty, pardon, or commutation of sentence, which may be granted in all cases. Capital punishment shall not be imposed while such a petition is pending decision by the competent authority”.</p>
--	--	--	--	--	---

Mirties bausmės reglamentavimas universaliose ir regioninėse sutartyse:

Dokumento pavadinimas	Ar yra įtvirtinta teisė į gyvybę?	Ar yra nuostatų dėl mirties bausmės?	Ar valstybės turi panaikinti mirties bausmę, kad galėtų ratifikuoti sutartį?	Ar valstybės gali mirties bausmės panaikinimui daryti išlygas?	Ar mirties bausmė gali būti vėliau sugražinta?
1948 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija	Taip (3 str.)	Ne	Ne	-	-
1966 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas	Taip (6 str.)	Taip (6 str. 2-6 punktai)	Ne	-	-
TPPTP Papildomas protokolas, kuriuo siekiama mirties bausmės panaikinimo	Ne	Taip	Taip (1 str.)	Taip (2 str.)	Ne (1 str.)
1950 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija	Taip (2 str.)	Taip (2 str.)	Ne	-	-
EŽTK Protokolas Nr. 6	Ne (kartu su EŽTK 2 str.)	Taip	Taip (1 str.)	Taip (2 str.)	Ne (1 str.)
EŽTK Protokolas Nr. 13	Ne (kartu su EŽTK 2 str.)	Taip	Taip (1 str.)	Ne (3 str.)	Ne (1 str.)
1969 Amerikos žmogaus teisių konvencija	Taip (4 str.)	Taip (4 str. 2 – 6 punktai)	Ne	Taip	Ne (4 str.)
1990 AŽTK protokolas mirties bausmei panaikinti	Taip (Preambulė)	Taip	Taip (1 str.)	Taip (2 str.)	Ne (1 str.)

- dokumento tekste tokia informacija nepateikiama;